

Payitaht İstanbul'da Modern Eğitimin İzini Sürmek: Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi [1875-1914]**Tracing Modern Education in the Capital Istanbul: Eyüp Girls' Rushdiye School [1875-1914]***MAKALE BİLGİSİ****ARTICLE INFO****Araştırma Makalesi
Research Article****Sorumlu yazar:
Corresponding author:****Biray Çakmak**
Uşak Üniversitesi
biray.cakmak@usak.edu.tr**Başvuru / Submitted:**
8 Mart 2024**Kabul / Accepted:**
12 Mayıs 2024**DOI:** [10.21021/osmed.1449158](https://doi.org/10.21021/osmed.1449158)

*İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi tarafından 23-24 Mayıs 2023 tarihlerinde düzenlenen Osmanlı İstanbulu Uluslararası Sempozyumu-IX'da 'Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi (1875-1914)' ismiyle sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve tekmil edilmiş son halidir.

Atıf / Citation:

Çakmak, B. "Payitaht İstanbul'da Modern Eğitimin İzini Sürmek: Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi [1875-1914]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 22 (2024): 225-245.

Benzerlik / Similarity: 5**Öz**

Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi'nde maarif alanında önemli düzenlemeler yaptı. Öncelikle ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye sorununu çözmek amacıyla modern mektepler açtı. Abdülmecid Dönemi'nde ilk erkek rüşdiye mektebi 1847 yılında İstanbul'da açıldı. Daha sonra İstanbul ve taşradaki önemli idari merkezlerde yeni erkek rüşdiye mektepleri hizmete girdi. Abdülaziz Dönemi'nde İstanbul ve taşrada erkek rüşdiye mektepleri açılmaya devam edildi. İlk kız rüşdiye mektebi ise 6 Ocak 1859 tarihinde Sultanahmet'te Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi adıyla açıldı. Yaklaşık on yıl sonra Eylül 1869 tarihinde İstanbul'da yedi kız rüşdiye mektebi daha faaliyete geçti. 1877 yılına gelindiğinde İstanbul'da Sultanahmet, Şehzade, İbrahim Paşa, Aksaray, Eski Ali Paşa, Üsküdar, Gülfem Hatun, Atpazarı ve Eyüp kız rüşdiye mektepleri hizmet vermekteydi. Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi 1875 yılında açıldı. Çalışmada Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi değişim ve süreklilik temelinde ele alınmış, açılışı, personeli, talebe sayısı, tahsil süresi, binaları ve müfredatı ortaya konulmuş, işlevi tespit edilmek amacıyla mezunların izi sürülmüştür. Arşiv belgeleri ile matbu kaynaklar ve araştırma eserlerinin kullanıldığı çalışmada 1875 yılında açılan Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nin muhacir iskanı sebebiyle 1881 yılında kapandığı, 1884 yılında yeniden açıldığı, muallimelerinin Darülmualimat mezunu olduğu, kiralık hanelerde hizmet verdiği için sık sık taşındığı, talebe ve mezun sayısının az olduğu, bazı mezunların tahsillerine Darülmualimat'ta devam ettikleri, mezuniyetlerini müteakip İstanbul ve taşradaki mekteplerde muallime olarak göreve başlayarak kamusal hayata girdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modern Eğitim, Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi, Muallime-i Ula, Muallime-i Saniye, Hademe.**Abstract**

The Ottoman Empire made important regulations in the field of education during the Tanzimat Period. First, the state opened modern schools to solve the human capital problem highly needed. During the reign of Abdülmecid, the first male rushdiye school was opened in Istanbul in 1847. Later, new boys' rushdiye schools were put into service in important administrative centers in Istanbul and the provinces. During the reign of Abdülaziz, rushdiye schools for boys continued to be opened in Istanbul and the provinces. The first girls' rushdiye school was opened in Istanbul on January 6, 1859, under the name Cevri Kalfa Girls' Rushdiye School. Approximately ten years later, in September 1869, seven girls' rushdiye schools began operating in Istanbul. By 1877, Sultanahmet, Şehzade, İbrahim Paşa, Aksaray, Eski Ali Paşa, Üsküdar, Gülfem Hatun, Atpazarı and Eyüp girls' rushdiye schools were serving in Istanbul. Eyüp Girls' Rushdiye School was opened in 1875. In the study, Eyüp Girls' Rushdiye School was discussed based on change and continuity, its opening, staff, number of students, duration of education, buildings and curriculum were revealed, and the graduates were traced to determine its function. In the study, where archival documents, printed sources and research works were used. Eyüp Girls' Rushdiye School, which was opened in 1875, was closed in 1881 due to the settlement of immigrants and was reopened in 1884; its teachers were Darülmualimat (Teacher Training School for Girls) graduates; it moved frequently because it served in rented households; and the number of students and graduates was low. It has been observed that some graduates continued their education at Darülmualimat, and following their graduation, they entered public life by starting to work as teachers in schools in Istanbul and the provinces.

Keywords: Modern Education, Eyüp Girls' Rushdiye School, Headmistress, Second Degree Female Teacher, Female Janito.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde kız çocukları 1859 yılına kadar rüşdiye mekteplerinde tahsil görme imkanına sahip değildi. Tanzimat Dönemi'nden önce kız çocukları istemeleri halinde erkek çocuklarla birlikte sıbyan mekteplerinde tahsil gördü. Tahsil süresinin üç veya dört yıl olduğu sıbyan mekteplerinde temel dini bilgiler, Kuran-ı Kerim'i okuma, yazı yazma ile dört işlem öğretildi.¹ Sıbyan mektepleri vakıflar veya veliler tarafından finanse edildi. Masraflarını vakıfların karşıladığı sıbyan mektepleri daha kurumsal ve uzun ömürlüydü. Bu mekteplerde vakfiyelerdeki şartlara göre genelde bir muallim ve bir halife/kalfa görev yaptı. Bir kısım sıbyan mektebi veliler tarafından ödenen tedaris ücreti ile finanse edildi. Sıbyan mekteplerini bitiren erkek çocuklar tahsillerini medreselerde devam etme imkanına sahipti. Kız çocukları özel hocalardan ders alır ya da tarikat dergahlarına giderlerdi.² Tanzimat Dönemi'nde 1845 yılından itibaren sıbyan mekteplerini ıslah etmeye yönelik çeşitli teşebbüsler yapıldı.³ Tüm reform çabalarına rağmen usul-i cedit üzere tedaris yapan erkek ve kız sıbyan mektepleri ağırlıklı olarak II. Abdülhamit Dönemi'nde açılabilirdi.

İstanbul'da ilk erkek rüşdiye mektebi 1847 yılında hizmet vermeye başladı.⁴ İlk kız rüşdiye mektebinin açılması 1858 yılı sonunda gündeme geldi. Maarif Nezareti 10 Kasım 1858 tarihinde Sadarete takdim ettiği tezkirede milletlerin mutluluğunun fertlerin cehaletten kurtarılmasına bağlı olduğunu, çocukların cehaletten kurtarılması için iyi bir eğitim almaları gerektiğini, daha önce İstanbul'da erkek rüşdiye mektepleri açıldığını, başlangıç olmak üzere Sultanahmet Camii yakınındaki Hazinedar Cevri Usta Sıbyan Mektebi'nin kız çocuklarına mahsus dersleri talim etmek üzere kız rüşdiye mektebine dönüştürülmesine karar verildiğini, az masrafla bunun mümkün olduğunu belirtti. Sadrazamın 15 Kasım 1858 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti'ne gönderdiği arz tezkiresi üzerine gerekli irade-i seniyye 16 Kasım 1858 tarihinde çıktı.⁵ Sadaret 26 Kasım 1858 tarihinde Maarif Nezareti'ne irade-i seniyyenin çıktığını bildirerek gereğini emretti.⁶ Hazinedar Cevri Usta Kız Rüşdiye Mektebi 6 Ocak 1859 tarihinde açıldı.⁷ 5 Haziran 1859 tarihinde çıkan irade-i seniyye ile nakış ustasına 200 kuruş, bevva 100 kuruş verilmekte olan maaşların

¹ Cahit Baltacı, "Osmanlılar'da Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 7.

² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç* 10 (2000): 224.

³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 60-64.

⁴ Literatürde ilk erkek rüşdiye mektepleri kabul edilen Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye 1839 yılında açıldı (Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcratı* (İstanbul: Matbaa-ı Amire, 1338), 25; Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, 15, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 67-73). Bu mektepler, daha ziyade kalemlerin ihtiyaç duyduğu memurları yetiştirmeyi, mevcut memurların eğitim seviyesini yükseltmeyi amaçlayan meslek okulu statüsündeydi (Selçuk Akşin Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs 2006, Bildiriler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2007), 64). 1849 yılında Mekatib-i Rüşdiye Nazırlığı kaldırıldıktan sonra her iki mektep meslek okulu statüsünü kaybederek rüşdiyeye dönüştürüldü. Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye Ağustos 1855 tarihinde kapatıldı. Mekteb-i Maarif-i Adliye, Temmuz 1862 tarihinde Mekteb-i Maarif-i Aklam'a dönüştürüldü (Margarita Dobrev, "Tanzimat Dönemindeki İstanbul Rüşdiyeleri Hakkında Bazı Tespitler", *Osmanlı'nın Dâhi Devlet Adamı Ahmed Cevdet Paşa*, Haz. Prof. Dr. Cafer Çiftçi, (Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2021), 265).

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Dahiliye (İ. DH)*, 417/27616 (8 R 1275/15 Kasım 1858), lef 1, lef 2.

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri (A. MKT. MHM)*, 147/40 (19 R 1275/26 Kasım 1858), lef 1.

⁷ Dobrev, "Tanzimat Dönemindeki İstanbul Rüşdiyeleri Hakkında Bazı Tespitler", 275; Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2018), 142; Yahya Akyüz, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirmesi ve Meslek Hayatı", *Milli Eğitim* 143 (1999): 17.

masarif-ı müteferrikaya ithal edilmek suretiyle hazineden ödenmesi emredildi.⁸ Mektepte Eylül 1859 tarihinde Muallim-i Evvel Hacı Hafız Mustafa Efendi, Riyaziye Hocası Esad Efendi idi.⁹ 29 Eylül 1859 tarihinde irade-i seniyye ile Muallim-i Evvel Hacı Hafız Mustafa Efendi'ye 300 kuruş, Fünun-ı Riyaziye Hocası Esad Efendi'ye 200 kuruş maaş tahsis edildi.¹⁰ Kısa süre sonra Hafız Mehmet Efendi muallim-i sani atandı. Muallim-i Evvel Hacı Hafız Mustafa Efendi 1862 yılında vefat etti.¹¹ Bu sebeple muallim-i evveliğe Hafız Mehmet Efendi, muallim-i saniliğe Hafız Abdurrahman Efendi tayin edildi.¹² 1867 yılında Muallim-i Sani Hafız Abdurrahman Efendi'nin 125 kuruş olan maaşı, yapılan 75 kuruş zamlı 200 kuruşa çıkarıldı.¹³ 1868 yılında mektepte Hafız Mehmet Efendi muallim-i evvel, Hafız Abdurrahman Efendi muallim-i sani, Müderris Hürrem Efendi hesap muallimi idi. Mektepte ayrıca bir nakış ustası görev yapmaktaydı.¹⁴ Mart 1870 tarihinde mektepte 250 kuruş maaşlı muallim-i evvel Hafız Mehmet Efendi, 200 kuruş maaşlı muallim-i sani Hafız Abdurrahman Efendi, 100 kuruş maaşlı sülüs hocası Mehmet Raşit Efendi, 200 kuruş maaşlı hesap hocası Hürrem Efendi, 200 kuruş maaşlı rika hocası Ali Efendi idi. Ayrıca mektepte 166 kuruş maaşlı bir nakış ustası, 83 kuruş maaşlı bir bevval vardı.¹⁵ 1871 yılında mektep talim heyetinde değişiklik yapıldı. Muallim-i evvel Hüseyin Efendi, muallim-i sani Hafız Mustafa Efendi, rika hocası Raşit Efendi oldu. Hesap Muallimi Hürrem Efendi ile Sülüs Hocası Mehmet Raşit Efendi görevine devam etmekteydi. Mektepte ayrıca nakış ustası ile bevval görev yapmaktaydı.¹⁶ Mektepte 1869 ve 1870 yıllarında 112¹⁷, 1871 yılında 45 talebe vardı.¹⁸

Hazinedar Cevri Usta Kız Rüşdiye Mektebi on yıl tek kız rüşdiye mektebi olarak hizmet verdi. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanırken yeni kız rüşdiye mekteplerinin açılması gündeme geldi. Maarif Meclisi 5 Nisan 1869 tarihinde Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nde Beşiktaş, Süleyman Paşa Sıbyan Mektebi'nde Üsküdar, Beyhan Sultan Sıbyan Mektebi'nde Mahmut Paşa, İbrahim Sarım Paşa Sıbyan Mektebi'nde Şehzadebaşı, Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi'nde Aksaray, Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nde Atpazarı, Hani Hatun Sıbyan Mektebi'nde Eski Ali Paşa kız rüşdiye mekteplerinin açılmasına, her birine 250 kuruş maaşlı müdür, Arapça, Farsça, riyaziye dersleri talim ettirmek üzere 500 kuruş maaşlı muallim-i evvel, sülüs ve rika yazıları talim ettirmek şartıyla 300 kuruş maaşlı muallim-i sani, yaşlı eski halifelerden 100 kuruş maaşlı bevval, 100 kuruş maaşlı nakış ustası atanmasına, yine her birine aylık 150 kuruş masarif-ı müteferrika tahsis edilmesine, mevcut olan Sultanahmet Kız Rüşdiye Mektebi'ne ders programı ıslah edileceği için 500 kuruş maaşlı yeni muallim-i evvel tayin edilmesine, muallim-i sanisi maaşına 133 kuruş zam yapılarak 300 kuruşa çıkarılmasına, sıbyan mekteplerinin cüzi masrafla tamir edilerek kız rüşdiye mekteplerine dönüştürülmesine, sıbyan mekteplerindeki hocalar iffetli, ihtiyar ve emin oldukları için açılacak kız

⁸ BOA, İ. DH, 433/28665 (3 Za 1275/4 Haziran 1859), lef 1, lef 3.

⁹ BOA, A. MKT. MHM, 164/96 (12 S 1276/10 Eylül 1859), lef 1.

¹⁰ BOA, İ. DH, 443/29304 (1 Ra 1276/28 Eylül 1859), lef 1.

¹¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler* (A. MKT. NZD), 469/35 (6 Ş 1279/27 Ocak 1863), lef 1.

¹² BOA, A. MKT. NZD, 471/67 (22 Ş 1279/12 Şubat 1862), lef 1.

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (MVL)*, 881/107 (2 C 1284/1 Ekim 1867), lef 1.

¹⁴ 1868-1869/H.1285 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (SDAO), Defa 23, 91.

¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Şura-yı Devlet Belgeleri (ŞD)*, 205/9 (28 Z 1286/31 Mart 1870), lef 2.

¹⁶ 1870-1871/H.1287 SDAO, Defa 25, 121; 1871-1872/H.1288 SDAO, Defa 26, 138.

¹⁷ 1869-1870/H.1286 SDAO, Defa 24, 113; 1870-1871/H.1287 SDAO, Defa 25, 121.

¹⁸ 1871-1872/H.1288 SDAO, Defa 26, 138.

rüşdiye mekteplerinde istihdam edilmelerine, gerekli olan tahsisat ve masrafın maarif bütçesine ilave edilmesine karar verdi.¹⁹ Maarif Nezareti 6 Nisan 1869 tarihinde gereğini Sadaret'e bildirdi.²⁰ Evrakı 27 Nisan 1869 tarihinde görüşen Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi teşebbüsü takdire şayan buldu.²¹ 3 Mayıs 1869 tarihinde Sadrazam tarafından Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne yazılan arz tezkiresi üzerine 4 Mayıs 1869 tarihinde gerekli olan irade-i seniyye çıktı.²² Kasım 1869 tarihine kadar Şehzadebaşı, Atpazarı, Aksaray, Beşiktaş, Üsküdar, Eski Ali Paşa (Altay) ve İbrahim Paşa kız rüşdiye mektepleri açıldı.²³

Maarif Nezareti 3 Aralık 1873 tarihinde Sadarete Üsküdar'daki kız rüşdiye mektebi ihtiyaca cevap veremediği için Çarşı semtinde bulunan Gülfem Hatun Sıbyan Mektebi'nin kız rüşdiye mektebine çevrilmesi, 300 kuruş maaşla Darümuallimat mezunu Münibe Hanım'ın muallime-i ula, 300 kuruş maaşla Hatice Hanım'ın Türkçe, rika ve nakış muallimesi, 150 kuruş maaşla Yusuf Ağa'nın bevvab atanması gerektiği hususunda Maarif Meclisi'nde alınan kararı bildirdi.²⁴ Evrakı 20 Aralık 1873 tarihinde görüşen Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi talebi uygun bularak maaşların maarif bütçesinden ödenmesi gerektiğine karar verdi.²⁵ Sadrazam tarafından 3 Ocak 1874 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne yazılan arz tezkiresi üzerine gerekli olan irade-i seniyye 4 Ocak 1874 tarihinde çıktı.²⁶ Mektep 1874 yılında açıldı.²⁷

İstanbul'daki sekiz kız rüşdiye mektebinde Eylül 1871 tarihinde 207²⁸, Haziran 1873 tarihinde 224²⁹ talebe tahsil görmekteydi. 1 Eylül 1875 tarihinde Sultanahmet Kız Rüşdiye Mektebi'nde 34, Şehzade Kız Rüşdiye Mektebi'nde 32, Yusuf Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde 50, Altay Kız Rüşdiye Mektebi'nde 37, Atpazarı Kız Rüşdiye Mektebi'nde 19, Üsküdar Kız Rüşdiye Mektebi'nde 28, Gülfem Hatun Kız Rüşdiye Mektebi'nde 25, İbrahim Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde 10, Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde 15 talebe vardı. Bu mekteplerdeki talebe sayısı toplamda 250³⁰ idi. Aynı tarihte Bosna, Girit, Konya ve Trabzon vilayetlerinde de birer kız rüşdiye mektebi mevcuttu.³¹ 1875-1876 yıllarında Hanya, Kastamonu, Selanik ve Yenişehir-i Fener kız rüşdiye mektepleri de hizmet vermeye başladı.³²

II. Abdülhamit Dönemi'nde İstanbul ve taşrada erkek rüşdiye mektepleri kadar olmamakla birlikte yeni kız rüşdiye mektepleri açılmaya devam edildi. İstanbul'da 1879 yılında 9³³ olan kız

¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Şura-yı Devlet (İ. ŞD)*, 14/637 (21 M 1286/3 Mayıs 1869), lef 3, lef 4, lef 5; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 101, 123.

²⁰ BOA, *İ. ŞD*, 14/637 (21 M 1286/3 Mayıs 1869), lef 2.

²¹ BOA, *İ. ŞD*, 14/637 (21 M 1286/3 Mayıs 1869), lef 1.

²² BOA, *İ. ŞD*, 14/637 (21 M 1286/3 Mayıs 1869), lef 6; Takvim-i Vekayi (TV), 1100 (28 S 1286/9 Haziran 1869).

²³ BOA, *İ. DH*, 602/41998 (25 Ş 1286/30 Kasım 1869), lef 1.

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Belgeleri (MF. MKT)*, 15/8 (12 L 1290/3 Aralık 1873), lef 1; BOA, *ŞD*, 207/3 (29 L 1290/20 Aralık 1873), lef 3.

²⁵ BOA, *ŞD*, 207/3 (29 L 1290/20 Aralık 1873), lef 1; BOA, *İ. ŞD*, 28/1316 (14 Za 1290/3 Ocak 1874), lef 1.

²⁶ BOA, *İ. ŞD*, 28/1316 (14 Za 1290/3 Ocak 1874), lef 4.

²⁷ Dobreva, "Tanzimat Dönemindeki İstanbul Rüşdiyeleri Hakkında Bazı Tespitler", 276.

²⁸ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 121-122.

²⁹ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 130, 132.

³⁰ TV, 1755 (30 B 1292/1 Eylül 1875).

³¹ TV, 1755 (30 B 1292/1 Eylül 1875).

³² Margarita Dobreva, "The Urban Network of Rüşdiyyes in the Balkans and in Anatolia in the 1840s-1870s", *Études Balkaniques* LVIII/3 (2022): 395; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 159-160; Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye*, 147-148; Fatih Demirel, "Education of Girls in the Province of Thessaloniki During the Ottoman Modernization Process", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12/1 (2023): 86-88.

³³ 1878-1879/H.1296 SDAO, Defa 34, 76-77.

rüşdiye mektebi sayısı Haziran 1885 tarihinde 11'e³⁴, 1903 yılında 12'ye³⁵ yükseldi. 1907 yılında İstanbul'daki kız rüşdiye mektebi sayısı değişmedi.³⁶ 1906 yılında İstanbul ve taşrada toplam 85 kız rüşdiye mektebi vardı.³⁷ 1914 yılında İstanbul'daki kız rüşdiye mektebi sayısı 15'e yükseldi.³⁸

1873 yılına kadar kız rüşdiye mekteplerinde nakış ustaları hariç erkek muallimler görev yaptı. 26 Nisan 1870 tarihinde açılan Darümuallimat ilk mezunlarını 17 muallime ile 1873 yılında verdi.³⁹ İlk mezunlar kız rüşdiye mekteplerine muallime-i ula ve muallime-i saniye atandı. Böylece kadınlar ilk defa muallime olarak kamusal hayata girdi.⁴⁰

Maarif Meclisi Nisan 1869 tarihinde İstanbul'da yedi kız rüşdiye mektebi açılmasına karar verdiğinde Maarif Nizamnamesi hazırlama çalışmaları devam etmekteydi. Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın gayretleriyle 1 Eylül 1869 tarihinde Maarif Nizamnamesi yayınlandı. Zaten yeni kız rüşdiye mektepleri açılırken nizamname ahkamı göz önünde bulunduruldu. Önceliği İstanbul ve vilayet merkezlerine veren nizamname tahsil süresini dört yıl olarak belirlediği kız rüşdiye mekteplerinde mebadi-i ulum-i diniyye, muhtasar tarih ve coğrafya, lisan-ı Osmanî kavaidi, hesap ve defter tutmak usulü, mebadi-i kavaid-i Arabiye ve Fariyye, nakışa medar olacak derecede resim, imla ve inşa, ameliyat-ı hıyatıyye ve müntehebat-ı edebiye, tedbir-i menzil, isteğe bağlı musiki derslerinin okutulmasını, ikiden dörde kadar muallime, ameliyat-ı hıyatıyye ve musiki dersleri için ayrıca birer hoca, birer mubassır ve bevab istihdam edilmesini kararlaştırdı.⁴¹ Kız rüşdiye mektepleri dersleri tedbir-i menzil, ameliyat-ı hıyatıyye, isteğe bağlı musiki ve nakışa medar olmak üzere resim dışında büyük ölçüde erkek rüşdiye mektepleri dersleriyle benzerlik taşımaktaydı.

1. Eyüp Kız Rüşdiye Mektebinin Birinci Defa Açılışı (1875-1881)

Eyüp'te kız rüşdiye mektebi açılması 1875 yılında gündeme geldi. Maarif Meclisi, Mayıs 1875 tarihinde Eyüp ve civarındaki kız çocukların eğitimden yararlanmalarını sağlamak için Lala Mehmet Ağa Sıbyan Mektebi binasının tamir ettirilmek suretiyle kız rüşdiye mektebine

³⁴ Bu mektepler Atpazarı, Beşiktaş, Doğancılar, Eyüp, Fındıklı (Cihangir), Gülfem Hatun, Küçük Mustafa Paşa, Mirgün (Emirgan), Sultanahmet, Şehzade ve Yusuf Paşa isimlerini taşımaktaydı (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye İdaresi Belgeleri (MF. İBT)*, 19/12 (22 Ş 1302/6 Haziran 1885), lef 1). Mirgün Kız Rüşdiye Mektebi 1881 yılında açıldı. Mektep binasını Mısır Hidivliği inşa ettirdi. Ahali, istidaname ile mektebin açılmasını Maarif Nezareti'nden talep etti. Mektebe tayin edilecek muallime-i ula, muallime-i saniye, nakış ve sülüs hocaları ile bevab maaşları için aylık 972 kuruşun maarif bütçesinden ödenmesi için 1 Temmuz 1881 tarihinde irade-i seniyye çıktı (BOA, *İ. DH*, 832/66944 (2 Ş 1294/30 Haziran 1881), lef 1, lef 2). Mektebe Fitnat Hanım muallime-i ula, Ayşe Nazire Hanım muallime-i saniye atandı (Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 211-212). Büyük olması dikkate alınarak aynı binada kız ibtidai mektebi de açıldı (BOA, *MF. MKT*, 67/35 (13 Ş 1298/11 Temmuz 1881, lef 1; BOA, *MF. MKT*, 69/67 (12 L 1298/7 Eylül 1881), lef 1).

³⁵ BOA, *MF. İBT*, 139/9 (14 B 1321/6 Ekim 1903), lef 2.

³⁶ 1907 yılında İstanbul'daki kız rüşdiye mektepleri Eyüp, Mirgün, Beşiktaş, Fındıklı, Üsküdar, Sultanahmet, Molla Gürani, Fatih, Küçük Mustafa Paşa, Koca Mustafa Paşa, Makriköy ve Kadıköy isimlerini taşımaktaydı (1907-1908/H.1325 SDAO, Defa 63, 541-543).

³⁷ Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye*, 156. Taşrada açılan bazı kız rüşdiye mektepleri müstakil araştırmalara konu edildi (Serpil Pir, "Bursa Kız Rüşdiye Mektebi (1882-1909)", *History Studies* 14/3 (2022): 615-630; Ayşe Yanardağ, "Adana İnas/Kız Rüştiyesi Bağlamında Osmanlı'da Muallime/Kadın Öğretmen Sorunları (1892-1913)", *Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2023): 233-246; Emel Demir Görür, "İnas Rüşdiye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015): 315-320; Canan Yıldırım, "Sivas Kız (İnas) Rüşdiyesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2020): 80-98; Mucize Ünlü ve Arzu Dünder, "Tanzimat Sonrası Modernleşme Sürecinde Selanik İnas Rüşdiye Mektebi", *OTAM* 50 (2021): 212-229). İstanbul'da açılan kız rüşdiye mektepleri müstakil araştırmalara yeterince konu edilmedi.

³⁸ BOA, *MF. İBT*, 510/79 (11 N 1332/3 Ağustos 1914), lef 1.

³⁹ Cemil Öztürk, "Dârümuallimât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 8 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 550; Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye*, 83, 86.

⁴⁰ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 84.

⁴¹ 24 Ca 1286/1 Eylül 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, *Düster* I/II (Dersaadet: Matbaa-ı Amire, 1289), 189-190.

dönüştürüldüğünü belirterek Darülmualimat mezunu Hatice Seher Hanım'ın 475 kuruş maaşla muallime-i ula, yazı ve riyaziye talim ettirmek şartıyla Saliha Seher Hanım'ın 300 kuruş maaşla muallime-i saniye, Fatma Şefika Hanım'ın yıkılan Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi'nden muhassas 100 kuruş maaşla nakış muallimesi, aynı şekilde yıkılan Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi'nden muhassas 140 kuruş maaşla Ali Ağa'nın bevvab atanmasına, muallime-i ula ve muallime-i saniye maaşları için aylık 775 kuruşun 1291 (13 Mart 1875-12 Mart 1876) yılı maarif bütçesinden tahsis edilmesi için gerekli izin verilmesine karar verdi. Maarif Nezareti 20 Mayıs 1875 tarihinde gereğini Sadarete bildirdi.⁴² Sadaret 1 Haziran 1875 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne Eyüp'te kız rüşdiyesine dönüştürülen mektebe üç muallime ve bir bevvab atanması, 775 kuruşu maarif bütçesinden, 240 kuruşu yıkılan Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi tahsisatından karşılanmak üzere muallime-i ulaya 475 kuruş, muallime-i saniyeye 300 kuruş, nakış muallimesine 100 kuruş ve bevvaba 140 kuruş maaş tahsis edilmesi gerektiğine dair Maarif Nezareti'nden gönderilen tezkirenin arz edildiğini, mektebin açılmasının "ol taraf ahalsi kız çocuklarının behre-yâb-ı ma'rifet ve san'at olmaları maksadına mübtenî olduğunu" belirterek bildirdi. Gerekli irade-i seniyye 2 Haziran 1875 tarihinde çıktı.⁴³ Böylece Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'ne 475 kuruş maaşla Hatice Seher Hanım muallime-i ula, 300 kuruş maaşla Saliha Seher Hanım muallime-i saniye, 100 kuruş maaşla Fatma Şefika Hanım nakış muallimesi, 140 kuruş maaşla Ali Ağa bevvab tayin edildi. Mektepte öğretime Eylül 1875 tarihinde başlandı.

Mektep, ilk mezunlarını dahi vermeden 1878 yılında Altay, Eski Ali Paşa ve Atpazarı kız rüşdiye mektepleri gibi 93 Harbi sebebiyle İstanbul'a gelen muhacirlerin iskanına tahsis edildi. Muhacirlerin mektepten tahliyesi uzun süre mümkün olmadı. Maarif Nezareti 11 Mayıs 1879, 27 Temmuz 1879, 7 Nisan 1880 ve 5 Temmuz 1880 tarihlerinde Muhacirin Komisyonu Riyaseti'ne mektebin muhacirlerden tahliye edilmesi gerektiğini bildirdi.⁴⁴ Hatta 5 Temmuz 1880 tarihinde muhacirler sebebiyle kız çocuklarının tahsile başlattırılmamasının gazetelerde şikâyet konusu yapıldığını ifade etti.⁴⁵ Maarif Nezareti'nin teşebbüslerine rağmen mektep tahliye edilemedi. Bu sebeple muallimleri 1881 yılında Küçük Mustafa Paşa'da açılan kız rüşdiye mektebine nakledildi.

Muallime-i Ula Hatice Seher Hanım 475 kuruş maaşla 22 Ağustos 1875-12 Mart 1880 tarihleri arasında Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde, 380 kuruş maaşla 13 Mart 1880-24 Kasım 1885 tarihleri arasında Eyüp ve Küçük Mustafa Paşa kız rüşdiye mekteplerinde, 460 kuruş maaşla 25 Kasım 1885-12 Eylül 1889 tarihleri arasında Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde görev yaptı.⁴⁶ Bir sonraki görev yeri Ankara Kız Rüşdiye Mektebi oldu. 27 Ekim 1890 tarihinde Bursa Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime-i ula atandı.⁴⁷ Daha sonra İstanköy Kız Rüşdiye Mektebi'ne tayin edildi.⁴⁸

Muallime-i Saniye Saliha Seher Hanım 300 kuruş maaşla Ağustos 1875 tarihinde mektepte göreve başladı. 1879 yılında istifa etti. Yerine mektebi muhacirlerden tahliye ederek talebeyi toplamak şartıyla eğitim-öğretime başladığı tarihten itibaren almak üzere 300 kuruş maaşla Sadiye

⁴² BOA, *İ. DH*, 702/49147 (26 R 1292/1 Haziran 1875), lef 1.

⁴³ BOA, *İ. DH*, 702/49147 (26 R 1292/1 Haziran 1875), lef 2.

⁴⁴ BOA, *MF. MKT*, 62/54 (16 Ca 1296/8 Mayıs 1879), lef 1; BOA, *MF. MKT*, 64/2 (7 Ş 1296/27 Temmuz 1879), lef 1; BOA, *MF. MKT*, 65/52 (27 B 1297/5 Temmuz 1880), lef 1.

⁴⁵ BOA, *MF. MKT*, 65/52 (27 B 1297/5 Temmuz 1880), lef 1.

⁴⁶ BOA, *ŞD*, 1028/73 (4 C 1322/16 Ağustos 1904), lef 1.

⁴⁷ BOA, *MF. MKT*, 139/133 (12 L 1309/10 Mayıs 1892), lef 2.

⁴⁸ BOA, *MF. MKT*, 305/25 (26 Ş 1313/11 Şubat 1896), lef 3.

Hanım atandı.⁴⁹ Sadiye Hanım 15 Mart 1879-12 Mart 1880 tarihleri arasında 300 kuruş, 13 Mart 1880-9 Şubat 1881 tarihleri arasında 240 kuruş maaşla görev yaptı.⁵⁰

Nakış Muallimesi Fatma Şefika Hanım daha önce Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi'nde 100 kuruş maaşla görev yapmaktaydı. Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi 13 Eylül 1874 tarihinde yol yapımı çalışması sebebiyle yıkıldı. Fatma Şefika Hanım, Maarif Meclisi'nin Nisan 1875 tarihli kararıyla 13 Eylül 1874 tarihinden Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'ne tayin edildiği Ağustos 1875 tarihine kadar maaşını almaya devam etti.⁵¹ Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde 1881 yılına kadar görev yaptı.⁵²

Bevvab Ali Ağa da 1881 yılına kadar mektepte görev yapmaya devam etti.⁵³

Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi Eylül 1875 tarihinde Bahariye Caddesi'ndeki Lala Mehmet Ağa Sıbyan Mektebi binasında açıldı.⁵⁴ Mektep binası 1876 yılında çevresinde bulunan servi ağaçlarından ikisinin yıkılması sonucu zarar gördü. Maarif Nezareti'nin talebi üzerine Evkaf-ı Hümayun Nezareti mektep binasını tamir ettirdi.⁵⁵

Tahsil süresi dört yıl olan mektepte 1875 yılında 15⁵⁶, 1876, 1877 ve 1878 yıllarında 20⁵⁷, 1879 yılında 25⁵⁸ ve 1880 yılında 30 talebe vardı.⁵⁹ Görüldüğü üzere mektepteki talebe sayısı son derece azdı.

2. Eyüp Kız Rüşdiye Mektebinin İkinci Defa Açılışı

Eyüp'te kız rüşdiye mektebi açılması 1884 yılında yeniden gündeme geldi. Eyüp ileri gelenleri kız rüşdiye mektebi olarak kullanılmak üzere aylık 13 mecdi bedelle hane kiralandı. Hatta hanenin kira bedeliyle tefriş ve diğer ihtiyaçları masrafına karşılık bulacaklarını taahhüt ettiler. Maarif Nezareti'ne takdim ettikleri arzuhalde mektebin resmi açılışının 13 Mayıs 1884 tarihinde yapılacağını, muallimelerinin atanmasını istediklerini bildirdiler. Arzuhalin havale edildiği Mekatib-i Rüşdiye İdaresi, Eyüp'ün "cemiyetlü ve İstanbul'un mütemmimâtından muteber bir belde" olduğunu belirterek mektep açılmasını uygun buldu. "Usûl-ı müttehizesine ve emsâline tevfikân" atanacak muallime-i ula için 420, muallime-i saniye için 300, nakış muallimesi, yazı muallimi ve bevval için 120'şer kuruş maaş, mektebin çeşitli masrafları için 30 kuruş olmak üzere aylık toplam 1110 kuruşun 1300 (13 Mart 1884-12 Mart 1885) yılı maarif bütçesinden tahsisine izin verilmesi hususunda Sadarete tezkire yazılması gerektiğini ifade etti. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'nin görüşünü önce Maarif Meclisi, sonra Maarif Nazırı uygun buldu. Maarif Nezareti 23 Nisan 1884 tarihinde gereğini Sadarete bildirdi.⁶⁰ Sadrazam Said Paşa tarafından 6 Mayıs 1884 tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti'ne yazılan arz tezkiresi üzerine gerekli olan irade-i seniyye 12

⁴⁹ BOA, *MF. MKT*, 61/3 (22 Ra 1296/16 Mart 1879), lef 1.

⁵⁰ BOA, *ŞD*, 964/8 (29 Z 1315/21 Mayıs 1898), lef 1.

⁵¹ BOA, *MF. İBT*, 6/32 (28 S 1292/5 Nisan 1875), lef 1.

⁵² BOA, *MF. MKT*, 69/75 (12 L 1298/7 Eylül 1881), lef 1.

⁵³ BOA, *MF. MKT*, 71/89 (12 Za 1298/6 Ekim 1881), lef 1.

⁵⁴ BOA, *İ. DH*, 702/49147 (26 R 1292/1 Haziran 1875), lef 1; 1878-1879/H.1296 SDAO, Defa 34, 77; 1879-1880/H.1297 SDAO, Defa 35, 408.

⁵⁵ BOA, *MF. MKT*, 37/56 (6 Ca 1293/30 Mayıs 1876), lef 1; BOA, *MF. MKT*, 43/69 (27 Ş 1293/17 Eylül 1876), lef 1.

⁵⁶ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 159.

⁵⁷ 1876-1877/H.1294 SDAO, Defa 32, 394; 1877-1878/H.1295 SDAO, Defa 33, 259; 1878/H.1295 SDAO, Defa 33, 259.

⁵⁸ 1878-1879/H.1296 SDAO, Defa 34, 77.

⁵⁹ 1879-1880/H.1297 SDAO, Defa 35, 408.

⁶⁰ BOA, *İ. DH*, 916/72729 (16 B 1301/12 Mayıs 1884), lef 1.

Mayıs 1884 tarihinde çıktı.⁶¹ Kısa süre sonra Maarif Meclisi kararıyla mektebe muallimelerle bevvab tayin edildi. Mektepte eğitim-öğretime 13 Eylül 1884 tarihinde Bahariye Caddesi'nde kiralanan hanede başlandı. Ancak ileri gelenler taahhüt etmelerine rağmen hanenin aylık kira bedeli olan 13 mecdiye karşılık bulamadı. Bu sebeple kira bedeli 13 Eylül 1884 tarihinden itibaren geçici olarak irade-i seniyye ile maarif bütçesinden ödendi. Maarif Nezareti 27 Mayıs 1886 tarihinde Sadarete aylık kira bedeli olan 13 mecdinin 13 Eylül 1884 tarihinden itibaren maarif bütçesinden ödendiğini, irade-i seniyye hükmünün geçici olduğunu, 13 mecdinin (247 kuruş) maarif bütçesinden daimî surette ödenmesi için izin verilmesi gerektiğini bildirdi.⁶² Neticede gerekli irade-i seniyye 14 Haziran 1886 tarihinde çıktı.⁶³

2.1. Mektep Personeli (Heyet-i Talimiyesi)

İkinci defa açıldığı 1884 yılından itibaren mektepte bir muallime-i ula/birinci muallime, iki muallime-i saniye/ikinci muallime, bir nakış muallimesi, bir sülüs/yazı muallimi görev yaptı. 1896 yılından itibaren mektepte bir muavine ile bir hademe/kadın bevvab istihdam edildi.

2.1.1. Muallime-i Ulalar (Birinci Muallimler)

Mektebe 2 Eylül 1884 tarihinde Maarif Meclisi kararıyla Fatma Hanım 420 kuruş maaşla muallime-i ula atandı. Fatma Hanım 1888 yılına kadar görev yaptı.⁶⁴ Fatma Hanım'dan sonra muallime-i ulalığa Emine Hanım tayin edildi. Emine Hanım görevine Şubat 1894 tarihine kadar devam etti. Bu tarihte yerine Nebihe Hanım atandı. Sanayi madalyası sahibi Nebihe Hanım Temmuz 1914 tarihine kadar görev yaptı.⁶⁵ Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 28 Ekim 1907 tarihinde "vazîfe-i me'mûresini îfâda müşâhid olan sa'y ve gayretine binâen" maaşına 50 kuruş zam yapılmasına karar verdi. Maarif Meclisi 21 Kasım 1907 tarihinde kararı tasdik etti. Muhallef olmadığı takdirde tahlifinin⁶⁶ yapılması gerektiğine karar verdi.⁶⁷ Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 7 Aralık 1907 tarihinde Nebihe Hanım'a maaşına 50 kuruş zam yapıldığını, usul gereği tahlifi yapılmak üzere Darümuallimat Müdürlüğü'ne müracaat etmesi gerektiğini bildirdi. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi aynı tarihte Darümuallimat Müdürlüğü'ne de bilgi verdi.⁶⁸ Nebihe Hanım'ın tahlifi 14 Aralık 1907 tarihinde Darümuallimat'ta yapıldı.⁶⁹

2.1.2. Muallime-i Saniyeler (İkinci Muallimler)

Mektepte 1884 yılından itibaren bir muallime-i saniye görev yaptı. Daha sonra muallime-i saniye sayısı üçe çıktı. Kaynaklar ilk yıllarda görev yapan muallime-i saniyelerin isimlerini tespit etmekte imkân tanımamaktadır. 21 Haziran 1893 tarihinde muallime-i saniyeler Hatice Hanım, Fatma Şerife Kamile Hanım ve Hanife Hanım idi.⁷⁰ Daha sonra muallime-i saniye sayısı ikiye düştü. 20 Kasım 1893 tarihinde muallime-i saniye Fatma Şerife Kamile Hanım'dı. Diğer muallime-i saniye Ekim

⁶¹ BOA, *İ. DH*, 916/72729 (16 B 1301/12 Mayıs 1884), lef 2.

⁶² BOA, *İ. DH*, 994/78492 (12 N 1303/14 Haziran 1886), lef 1.

⁶³ BOA, *İ. DH*, 994/78492 (12 N 1303/14 Haziran 1886), lef 2.

⁶⁴ BOA, *MF. İBT*, 189/63 (20 Ra 1325/3 Mayıs 1907), lef 1.

⁶⁵ BOA, *MF. İBT*, 506/56, (10 Ş 1332/4 Temmuz 1914), lef 5.

⁶⁶ Tahlif/Yemin hakkında bkz. Güler Yarıcı, "Osmanlıda Yemin ve Tahlif", *Yemin Kitabı*, Haz. Emine Gürsoy Naskali (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013), 40-44.

⁶⁷ BOA, *MF. İBT*, 200/83 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), lef 4.

⁶⁸ BOA, *MF. İBT*, 199/63 (2 Za 1325/7 Aralık 1907), lef 1.

⁶⁹ BOA, *MF. İBT*, 200/83 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), lef 5.

⁷⁰ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 62.

1893 tarihinde atanan Ahsen Hanım'dı.⁷¹ 13 Ocak 1894 tarihinde mektepteki muallime-i saniyeler Fatma Şerife Kamile Hanım ile Ahsen Hanım idi.⁷²

Darümuallimat mezunu Fatma Şerife Kamile Hanım Maarif Meclisi kararıyla 13 Mayıs 1893 tarihinde 250 kuruş maaşla muallime-i saniye tayin edildi.⁷³ Fatma Şerife Kamile Hanım bir önceki görevi Beyrut Kız Rüşdiye Mektebi Muallime-i Ulalığı'ndan 23 Eylül 1892 tarihinde istifa etmişti. Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'ne sekiz aya yakın açıkta kaldıktan sonra isteği üzerine atandı.⁷⁴ Maaşına 13 Haziran 1893 tarihinde 50 kuruş zam yapıldı.⁷⁵ 14 Şubat 1894 tarihinde sağlık sorunları sebebiyle görevinden istifa etti.⁷⁶ Yerine 12 Mart 1894 tarihinde Fatma Hanım atandı.⁷⁷ Fatma Hanım 1900 yılına kadar görevinde kaldı. Yerine 300 kuruş maaşla Darümuallimat 1896 yılı mezunu Safvet Hanım atandı.⁷⁸ Safvet Hanım Mayıs 1902 tarihinde ilaveten nakış muallimesi atanmak istediğine dair Maarif Nezareti'ne istidaname takdim etti. Ancak nakış muallimeliği boş olmadığı için talebi uygun bulunmadı.⁷⁹ Brüt maaşı 18 Eylül 1909 tarihinde 500 kuruştı.⁸⁰ Rahatsızlığı sebebiyle yerine 18 Mayıs 1909 tarihinden itibaren Fatma Hanım vekalet etti.⁸¹ İstanbul Vilayeti Maarif Müdürlüğü, mektepteki tedrisat “muhavver-i lâyıkında cereyân etmediği” gerekçesiyle Safvet Hanım'ı 14 Nisan 1914 tarihi itibarıyla azletti. Yerine 7 Mayıs 1914 tarihinden itibaren Fatma Hanım'ı 500 kuruş maaşla asaleten tayin etti. 11 Mayıs 1914 tarihinde Maarif Nezareti'ne bilgi verdi. Maarif Nezareti Şura-yı Devlet'in 22 Nisan 1912 tarihinde vilayetlerle müstakil sancaklara tebliğ edilen kararını gerekçe göstererek Safvet Hanım'ın azledilmesini uygun bulmadı. İstanbul Vilayeti Maarif Müdürlüğü'nün gerekçeli itirazı üzerine Maarif Nezareti iktidarı olduğu halde görevine devam etmediği için Safvet Hanım'a mazuliyet maaşı tahsis edilmesine kanuni engel olmadığına karar verdi.⁸² Fatma Hanım 7 Mayıs 1914-13 Ekim 1914 tarihleri arasında 500 kuruş maaşla asaleten muallime-i saniye olarak görev yaptı.⁸³

Mektepte görev yapan diğer muallime-i saniye Ahsen Hanım Ekim 1893 tarihinde atandı.⁸⁴ Ahsen Hanım Nisan 1900 tarihine kadar görev yaptı.⁸⁵ Nisan 1900 tarihinde yerine Bursa Kız

⁷¹ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 117.

⁷² BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 188.

⁷³ BOA, *MF. MKT*, 174/37 (26 Z 1310/11 Temmuz 1893), lef 1; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Ali Evrak Odası Belgeleri (BEO)*, 176/13128 (5 N 1310/23 Mart 1893), lef 2; BOA, *MF. MKT*, 168/136 (5 Za 1310/21 Mayıs 1893), lef 1, lef 2.

⁷⁴ BOA, *BEO*, 176/13128 (5 N 1310/23 Mart 1893), lef 1.

⁷⁵ BOA, *MF. MKT*, 174/37 (26 Z 1310/11 Temmuz 1893), lef 1; BOA, *BEO*, 176/13128 (5 N 1310/23 Mart 1893), lef 2; BOA, *MF. MKT*, 168/136 (5 Za 1310/21 Mayıs 1893), lef 1, lef 2.

⁷⁶ BOA, *MF. MKT*, 554/39 (11 M 1319/30 Nisan 1901), lef 3. Fatma Şerife Kamile Hanım 21 Aralık 1896 tarihinde Maarif Meclisi kararıyla 250 kuruş maaşla Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime-i saniye atandı. Maaşına 17 Nisan 1897 tarihinde 20, 2 Nisan 1899 tarihinde 30 kuruş zam yapıldı. 13 Aralık 1900 tarihinde vefat etti (BOA, *MF. MKT*, 554/39 (11 M 1319/30 Nisan 1901), lef 3; BOA, *MF. İBT*, 57/40 (14 B 1314/19 Aralık 1896), lef 1).

⁷⁷ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 180.

⁷⁸ 1899-1900/H.1317 SDAO, Defa 55, 311. Ayrıca bkz. Sevim Ceylan Dumanoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Kız Öğretmen Okulu Darümuallimat (1870-1924)*, (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019), 89.

⁷⁹ BOA, *MF. İBT*, 119/81 (17 S 1320/26 Mayıs 1902), lef 1.

⁸⁰ BOA, *MF. İBT*, 244/32 (3 N 1327/18 Eylül 1909), lef 1.

⁸¹ BOA, *MF. İBT*, 233/15 (26 R 1327/17 Mayıs 1909), lef 1.

⁸² BOA, *MF. İBT*, 500/99 (5 B 1332/30 Mayıs 1914), lef 1, lef 2, lef 3, lef 4.

⁸³ Muzaffer Fehmi Şakar ve Nuri Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, I, (İstanbul: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018), 244.

⁸⁴ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 117.

⁸⁵ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 117, lef 188.

Rüşdiye Mektebi Muallime-i Saniyesi Pakize Hanım 250 kuruş maaşla naklen atandı.⁸⁶ Pakize Hanım yerine vekaleten Feride Hanım'ın tayin edilmesi üzerine 28 Mayıs 1900 tarihinde Bursa'daki görevinden ayrıldı.⁸⁷ Maarif Meclisi'nin 14 Kasım 1901 tarihli kararıyla Pakize Hanım ile Koca Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi Muallime-i Saniyesi Zekiye Hanım'ın becayişi yapıldı. Bu becayiş Pakize Hanım'dan ziyade Zekiye Hanım'ın muallime-i ula ile anlaşamaması ve öğrencilere şiddet uygulamasından kaynaklandı.⁸⁸ Ancak her iki muallime-i saniye resmi uyarılara rağmen yeni görevlerine çeşitli bahanelerle kısa sürede başlamadı.⁸⁹ Her ikisi Ocak 1902 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettikleri müşterek arzuhalle mevcut görevlerinde kalmak istediklerini bildirdi.⁹⁰ Şubat 1902 tarihinde her ikisi yeni görevlerine başlamaları hususunda resmen uyarıldı.⁹¹ Bu arada Zekiye Hanım Nisan 1902 tarihi itibarıyla Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde görevine başladı.⁹² Kısa süre sonra Maarif Nezareti'ne arzuhal takdim ederek Koca Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime-i ula atanmak istediğini bildirdi. Ancak Mekatib-i Rüşdiye İdaresi 17 Nisan 1902 tarihinde talebini uygun bulmadı.⁹³ Koca Mustafa Paşa'da ikamet eden Zekiye Hanım 28 Ağustos 1902 tarihinde çeşitli gerekçeler ileri sürerek Darümuallimat veya kız sanayi mekteplerinden birine atanmak istediğini beyan etti.⁹⁴ Talebi yerine getirilmemekle birlikte Maarif Meclisi'nin 29 Nisan 1903 tarihli kararıyla Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi Muallime-i Saniyesi Halide Hacer Hanım⁹⁵ ile becayişleri yapıldı.⁹⁶ Halide Hacer Hanım 13 Mart 1912 tarihine kadar mektepte görevine devam etti.⁹⁷ Maarif Meclisi'nin 21 Kasım 1907 tarihli kararıyla maaşına 50 kuruş zam yapıldı. Bu tarihten itibaren brüt maaşı 400 kuruş oldu.⁹⁸

2.1.3. Nakış Muallimleri

1884 yılında mektep açıldığında nakış muallimesi için 120 kuruş maaş tahsis edildi. Açıldığı tarihten itibaren mektepte nakış muallimesi görev yaptı. 21 Haziran 1893 tarihinde nakış muallimesi Adeviye Hanım'dı.⁹⁹ Adeviye Hanım çeşitli bahanelerle mektebe düzenli devam etmediği, uyarıları

⁸⁶ BOA, *MF. MKT*, 499/8 (23 Z 1317/24 Nisan 1900), lef 1; BOA, *MF. MKT*, 499/26 (24 Z 1317/25 Nisan 1900), lef 1, lef 3.

⁸⁷ BOA, *MF. MKT*, 499/26 (24 Z 1317/25 Nisan 1900), lef 4.

⁸⁸ BOA, *MF. İBT*, 105/53 (6 B 1319/19 Ekim 1901), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 106/87 (11 Ş 1319/23 Kasım 1901), lef 1.

⁸⁹ BOA, *MF. İBT*, 107/58 (21 Ş 1319/3 Aralık 1901), lef 1.

⁹⁰ BOA, *MF. İBT*, 109/68 (9 L 1319/19 Ocak 1902), lef 1.

⁹¹ BOA, *MF. İBT*, 111/53 (25 L 1319/4 Şubat 1902), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 111/79 (2 Za 1319/10 Şubat 1902), lef 1.

⁹² BOA, *MF. İBT*, 113/122 (29 Za 1319/9 Mart 1902), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 115/68 (19 Z 1319/29 Mart 1902), lef 1.

⁹³ BOA, *MF. İBT*, 117/88 (8 M 1320/17 Nisan 1902), lef 1.

⁹⁴ BOA, *MF. İBT*, 124/23 (23 Ca 1320/28 Ağustos 1902), lef 1. 1878 yılında İstanbul'da doğan Zekiye Hanım, Darümuallimat'tan 6 Ağustos 1899 tarihinde alıyyülala derecede şehadetname alarak mezun oldu. 1 Eylül 1900 tarihinde 300 kuruş maaşla Koca Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime-i saniye tayin edildi. 29 Nisan 1903-7 Ağustos 1905 tarihleri arasında Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde muallime-i saniye olarak çalıştı. 26 Ağustos 1905-11 Kasım 1909 tarihleri arasında 800 kuruş maaşla Bingazi Kız Rüşdiye Mektebi'nde muallime-i ula, 24 Aralık 1909-21 Nisan 1911 tarihleri arasında Mirgün Kız Rüşdiye Mektebi'nde, 23 Nisan 1911-20 Eylül 1912 tarihleri arasında Fatih Kız Rüşdiye Mektebi'nde, 21 Eylül 1912-22 Ekim 1913 tarihleri arasında Koca Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde 500 kuruş maaşla muallime olarak görev yaptı. Daha sonra İstanbul'daki çeşitli mekteplerde muallimelik ve müdür muavineliği görevlerinde bulundu. 30 Haziran 1932 tarihinde emekliye ayrıldı (Şakar ve Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, I, 152-153).

⁹⁵ Darümuallimat'tan 1900-1901 eğitim-öğretim yılında mezun olan Halide Hacer Hanım Eylül 1902 tarihinde Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde muavine olarak görev yaparken Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime veya muavine olarak tayin edilmek istemiş, açık yer bulunmadığı için talebi yerine getirilmemişti (BOA, *MF. İBT*, 125/20 (16 C 1320/20 Eylül 1902), lef 1).

⁹⁶ BOA, *MF. İBT*, 133/117 (11 S 1321/9 Mayıs 1903), lef 1; BOA, *MF. MKT*, 711/31 (8 Ra 1321/4 Haziran 1903), lef 1, lef 2.

⁹⁷ Şakar ve Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, I, 333; BOA, *MF. İBT*, 244/32 (3 N 1327/18 Eylül 1909), lef 1.

⁹⁸ BOA, *MF. İBT*, 200/83 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), lef 4, lef 5; BOA, *MF. İBT*, 199/63 (2 Za 1325/7 Aralık 1907), lef 1.

⁹⁹ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 62.

dikkate almadığı gerekçesiyle şikâyete konu edildi. Muallime-i Ula Nebihe Hanım Kasım 1896 tarihinde Maarif Nezareti'ne Adeviye Hanım'ın görevini layıkıyla yapmadığı için talebenin nakış işlerinde geri kalmasına sebep olduğunu, azledilmesi ya da yerine başka birinin atanması gerektiğini bildirdi. Yapılan tahkikat neticesinde Adeviye Hanım'ın sağlık sorunları olduğu anlaşıldı. Bu sebeple yerine Kasım 1896 tarihinden itibaren Kız Sanayi Mektebi mezunlarından birinin 80 kuruş maaşla vekalet etmesi kararlaştırıldı.¹⁰⁰ Bununla birlikte Adeviye Hanım 1900 yılına kadar görevine devam etti.¹⁰¹ 1900 yılında nakış muallimeliğine Fatma Hanım atandı.¹⁰² Fatma Hanım 1903 yılına kadar görev yaptı. Fatma Hanım aynı zamanda mektepte muavine idi. İki görevi birlikte yaptı. 1902 yılı başında Maarif Nezareti'ne takdim ettiği istifanamede muavine ve nakış muallimesi olarak görev yaptığını, muavinelikten istifa ettiğini, asaleten nakış muallimesi atanmak istediğini beyan etti.¹⁰³ Fatma Hanım'dan sonra 120 kuruş maaşla Pakize Hanım nakış muallimesi atandı. Pakize Hanım 4 Temmuz 1914 tarihine kadar görevine devam etti.¹⁰⁴

2.1.4. Muavineler

İslah çalışmaları kapsamında 1896 yılından itibaren mektebe muavine atandı. 1896 yılında mektepte talebe sayısı da 130'a çıkmıştı. Muallime-i ulanın talebi üzerine 150 kuruş maaşla Zahide Hanım muavine atandı.¹⁰⁵ Zahide Hanım 1900 yılına kadar görev yaptı.¹⁰⁶ Yerine Fatma Hanım tayin edildi.¹⁰⁷ Fatma Hanım 1902 yılına kadar görevde kaldı.¹⁰⁸ Ocak 1902 tarihinde Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhalle Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde asaleten muavine ve vekaleten nakış muallimesi olarak görev yaptığını, muavinelikten istifa ettiğini, asaleten nakış muallimesi atanmak istediğini bildirdi.¹⁰⁹ Fatma Hanım'ın istifası sebebiyle muavineliğe iki ay Halide Hacer Hanım vekalet etti. Bu esnada Halide Hacer Hanım asaleten muavine atanmak istediğini Maarif Nezareti'ne takdim ettiği arzuhalle bildirdi. Ancak talebi uygun bulunmadı.¹¹⁰ Muavineliğe Maarif Meclisi kararıyla Nisan 1902 tarihinde Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde muavine olarak çalışmakta olan Darülmualimat mezunu Fatma Beyhan Hanım 150 kuruş maaşla asaleten atandı. Halide Hacer Hanım da 150 kuruş maaşla Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'ne asaleten muavine tayin edildi.¹¹¹ Fatma Beyhan Hanım Aralık 1907 tarihinde ya maaşına zam yapılmasını ya da muallime-i salise tayin edilmesini istedi.¹¹² Aralık 1907 tarihinde Maarif Meclisi kararıyla muallime-i salise atandı.¹¹³

¹⁰⁰ BOA, *MF. İBT*, 56/19 (12 C 1314/18 Kasım 1896), lef 1.

¹⁰¹ 1898-1899/H.1316 Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), Defa 1, 679.

¹⁰² 1899-1900/H.1317 SNMU, Defa 2, 759.

¹⁰³ BOA, *MF. İBT*, 112/1 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), lef 1.

¹⁰⁴ BOA, *MF. İBT*, 161/68 (11 R 1323/15 Haziran 1905), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 159/47 (7 S 1323/13 Nisan 1905), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 318/55 (20 R 1329/20 Nisan 1911), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 387/46 (23 Ş 1330/7 Ağustos 1912), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 506/56, (10 Ş 1332/4 Temmuz 1914), lef 5.

¹⁰⁵ BOA, *MF. İBT*, 51/22 (10 Za 1313/23 Nisan 1896), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 55/4 (20 R 1314/28 Eylül 1896), lef 1.

¹⁰⁶ 1898-1899/H.1316 SNMU, Defa 1, 679.

¹⁰⁷ 1899-1900/H.1317 SNMU, Defa 2, 759.

¹⁰⁸ 1900-1901/H.1318 SNMU, Defa 3, 824; 1901-1902/H.1319 SNMU, Defa 4, 166-167.

¹⁰⁹ BOA, *MF. İBT*, 112/1 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), lef 1.

¹¹⁰ BOA, *MF. İBT*, 112/2 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), lef 1.

¹¹¹ BOA, *MF. İBT*, 112/1 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 117/89 (8 M 1320/17 Nisan 1902), lef 1.

¹¹² BOA, *MF. İBT*, 200/38 (11 Za 1325/16 Aralık 1907), lef 1.

¹¹³ BOA, *MF. İBT*, 200/76 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 201/51 (27 Za 1325/1 Ocak 1908), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 220/22 (8 M 1327/30 Ocak 1909), lef 1.

2.1.5. Bevvablar ve Hademeler/Bevvabeler

Mektepte Eylül 1884 tarihinden itibaren 120 kuruş maaşla bevvab görev yaptı. 21 Haziran 1893 tarihinde bevvab Osman Ağa'ydı.¹¹⁴ Osman Ağa uzun yıllar görevine devam etti. Ancak Ekim 1906 tarihinde vefat etti. Bu sebeple yerine 100 kuruş maaşla Akif Ağa atandı.¹¹⁵ Akif Ağa da selefi Osman Ağa gibi uzun yıllar görevde kaldı.

Mektepte bevvab yanında 1896 yılından itibaren hademe/bevvabe de görev yaptı. Maarif Meclisi kararıyla Mayıs 1897 tarihinde 80 kuruş maaşla Eda Hanım hademe tayin edildi.¹¹⁶ Sağlık sorunları sebebiyle Eda Hanım'a 1907 yılından itibaren kızı Emine Hanım vekalet etti.¹¹⁷ Ancak Emine Hanım kısa süre sonra görevini bıraktı. Yerine İfakat Hanım baktı. İfakat Hanım Mayıs 1908 tarihinde hademeliğe vekaleten atandı.¹¹⁸

2.1.6. Sülüs Muallimleri/Yazı Hocaları/Hatt Muallimleri

Eylül 1884 tarihinden itibaren mektepte 120 kuruş maaşla sülüs muallimi görev yaptı. 21 Haziran 1893 tarihinde sülüs muallimi Mustafa Efendi idi.¹¹⁹ Mustafa Efendi uzun yıllar görevine devam etti. 1910 yılında yaş haddinden emekliliği gündeme geldi. İstanbul Vilayeti Maarif Müdürlüğü 24 Mayıs 1910 tarihinde Maarif Nezareti'ne 65 yaşını geçenlerin emekli edildiğini, 100 kuruş maaşla hat muallimliği yapan Mustafa Efendi'nin görevini yapamayacak derecede yaşlı olduğunu bildirdi. Neticede Mustafa Efendi 14 Eylül 1910 tarihinde emekli edildi.¹²⁰ Yerine Hulusi Efendi sülüs muallimi tayin edildi.¹²¹ Hulusi Efendi mektep talebesine iki gün sülüs ve rika yazıları talim ettirdi.¹²²

2.1.7. Mektep Binaları

Mektep 13 Eylül 1884 tarihinde 13 mecdi bedelle Bahariye Caddesi'nde kiralanan hanede ikinci kez açıldı. Kira bedeli 13 Eylül 1884 tarihinden itibaren maarif bütçesinden ödendi.¹²³ Daha sonra sahilhane ile kayıkhanelerin arasında bulunan dar sokaktaki haneye taşındı. Eylül 1893 tarihinde dar sokağın süprütülük haline gelerek pis koku yaydığı görüldü. Öğrencilerin sağlığını korumak amacıyla temizlenmesine, çöp döktürülmemesine dair Şehremaneti'ne bilgi verildi.¹²⁴ Mektep 1904 yılına kadar Kızılmescit civarındaki kiralık hanede hizmet verdi. 10 Temmuz 1904 tarihinde Kızılmescit Mahallesi'nde Balcıyokuşu Caddesi'ndeki İbrahim Bey'e ait haneye taşındı. Hane 304 kuruşa kiralandı.¹²⁵ Mektebin taşınması için 95 kuruş harcandı. Mektepteki eşya müfettiş Halil Efendi marifetiyle kiralanan haneye taşındı.¹²⁶ 1904 yılında müfettiş Hacı Sadık Efendi'nin

¹¹⁴ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 62, lef 73, lef 78, lef 93, lef 117, lef 150, lef 180, lef 188.

¹¹⁵ BOA, *MF. İBT*, 182/57 (4 N 1324/22 Ekim 1906), lef 1.

¹¹⁶ BOA, *MF. İBT*, 60/119 (9 Z 1314/11 Mayıs 1897), lef 1.

¹¹⁷ BOA, *MF. İBT*, 190/63 (7 R 1325/20 Mayıs 1907), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 190/81 (8 R 1325/21 Mayıs 1907), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 199/105 (6 Za 1325/11 Aralık 1907), lef 1.

¹¹⁸ BOA, *MF. İBT*, 208/12 (21 R 1326/23 Mayıs 1908), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 208/63 (26 Ca 1326/26 Haziran 1908), lef 1.

¹¹⁹ BOA, *MF. İBT*, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 62.

¹²⁰ BOA, *MF. İBT*, 273/30 (15 Ca 1328/25 Mayıs 1910), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 275/49 (6 C 1328/15 Haziran 1910), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 286/44 (4 L 1328/9 Ekim 1910), lef 1, lef 2, lef 3, lef 4; BOA, *MF. İBT*, 310/82 (28 Ra 1329/29 Mart 1911), lef 1.

¹²¹ BOA, *MF. İBT*, 303/42 (19 S 1329/19 Şubat 1911), lef 4.

¹²² BOA, *MF. İBT*, 303/74 (21 S 1329/21 Şubat 1911), lef 1.

¹²³ BOA, *İ. DH*, 916/72729 (16 B 1301/12 Mayıs 1884), lef 1; BOA, *İ. DH*, 994/78492 (12 N 1303/14 Haziran 1886), lef 1, lef 2.

¹²⁴ BOA, *MF. MKT*, 181/103 (17 Ra 1311/28 Eylül 1893), lef 1, lef 2.

¹²⁵ BOA, *MF. MKT*, 867/3 (22 R 1323/26 Haziran 1905), lef 1.

¹²⁶ BOA, *MF. İBT*, 157/44 (7 M 1323/14 Mart 1905), lef 1.

düzenlediği rapor doğrultusunda mektebin içi etrafında bulunan hanelerden görüldüğü için eskiyen perdeleri yenilendi. Diğer eksiklikleri de giderildi. Haneye 36 perde, 6 sandalye, 2 rakam tahtası ve 1 yemek sırası alındı.¹²⁷ Hane sahibi Haziran 1906 tarihinde kendi taşınacağı için hanenin tahliye edilmesini istedi. Bu sebeple müfettiş Halil Efendi'ye uygun bir hane bulması emredildi.¹²⁸ Halil Efendi tamire muhtaç bir hane kiralandı. Hane sahibi kiralama esnasında gerekli tamiratı yaptıracağını taahhüt etmesine rağmen Ekim 1906 tarihinde haneyi hala tamir ettirememişti. Bu sebeple Sofular Caddesi'nde İbrahim Bey'e ait hane 300 kuruşa kiralandı.¹²⁹ Kira kontratı 8 Aralık 1907 tarihinde yapıldı. Kısa süre sonra mektep yeni kiralanan haneye taşındı. Kira kontratı Ocak 1908 tarihinde yenilendi.¹³⁰ İbrahim Bey 1908 yılında haneyi tamir ettirmeyi taahhüt etti.¹³¹ Kira kontratı 14 Mart 1911 tarihinden itibaren tekrar yenilendi.¹³² Maarif Nezareti Sıhhiye Müfettişliği 13 Şubat 1913 tarihinde takdim ettiği raporda mektebin başka bir haneye taşınması gerektiğini belirtti.¹³³ Zira mektebin bulunduğu hane harap haldeydi. Bu sebeple Akarçeşme civarında Serefeddin Efendi'ye ait kargir bina her türlü tadilatı kendisine ait olmak üzere beş lira bedelle kiralandı.¹³⁴ Mektep 1884 yılından itibaren müstakil binası olmadığı için kiralanan hanelerde hizmet verdi. Bu durumun mektepteki eğitim-öğretim yanında talebe ve muallimleri olumsuz etkilediğine şüphe yoktur.

2.1.8. Mektepteki Talebe Sayısı

Dört yıllık mektepte talebe sayısı 1892 yılına kadar oldukça azdı. Mektepte 6 Haziran 1885 tarihinde 19¹³⁵, 1885 yılında 42¹³⁶, 1886 yılında 23¹³⁷, 1887 yılında 25¹³⁸, 1888 yılında 23¹³⁹ talebe vardı.

Mektepte tahsil süresi 1892 yılından itibaren üç yılı ibtidai kısmı, üç yılı rüşdiye kısmı olmak üzere altı yıl oldu. Arşiv belgeleri 1893 ve 1894 yıllarında mektepteki talebe sayısına dair sınıflara göre ayrıntılı sayısal verilere ulaşma imkânı vermektedir. Mektepte 21 Haziran 1893 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 28, ikinci sınıfta 12, üçüncü sınıfta 3, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 2, ikinci sınıfta 3 olmak üzere 48, 17 Temmuz 1893 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 36, ikinci sınıfta 12, üçüncü sınıfta 3, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 2, ikinci sınıfta 3 olmak üzere 56, 16 Eylül 1893 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 30, ikinci sınıfta 10, üçüncü sınıfta 3, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 2, ikinci sınıfta 3 olmak üzere 48, 21 Ekim 1893 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 30, ikinci sınıfta 14, üçüncü sınıfta 8, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 4, ikinci sınıfta 1, üçüncü sınıfta 3 olmak üzere 60, 20 Kasım 1893 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 30, ikinci sınıfta 14, üçüncü sınıfta 8, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 2, ikinci ve üçüncü sınıflarında 4 olmak üzere 58, 13 Ocak

¹²⁷ BOA, *MF. İBT*, 150/79 (25 C 1322/6 Eylül 1904), lef 1.

¹²⁸ BOA, *MF. İBT*, 177/28 (11 R 1324/4 Haziran 1906), lef 1.

¹²⁹ BOA, *MF. İBT*, 182/91 (11 N 1324/29 Ekim 1906), lef 1.

¹³⁰ BOA, *MF. İBT*, 201/117 (5 Z 1325/9 Ocak 1908), lef 1; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Müzesi Arşivi (TS. MA.e)*, 1372/57 (26 M 1326/29 Şubat 1908), lef 1, lef 2, lef 3.

¹³¹ BOA, *MF. İBT*, 212/123 (6 B 1326/4 Ağustos 1908), lef 1.

¹³² BOA, *MF. İBT*, 322/57 (10 Ca 1329/9 Mayıs 1911), lef 1, lef 2.

¹³³ BOA, *MF. İBT*, 420/10 (17 R 1331/26 Mart 1913), lef 1.

¹³⁴ BOA, *MF. MKT*, 1185/131 (22 Ca 1331/29 Nisan 1913), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 420/10 (17 R 1331/26 Mart 1913), lef 2.

¹³⁵ BOA, *MF. İBT*, 19/12 (22 Ş 1302/6 Haziran 1885), lef 1, sayfa 4.

¹³⁶ 1884-1885/H.1302 SDAO, Defa 40, 404.

¹³⁷ 1885-1886/H.1303 SDAO, Defa 41, 327-328.

¹³⁸ 1886-1887/H.1304 SDAO, Defa 42, 315.

¹³⁹ 1887-1888/H.1305 SDAO, Defa 43, 241.

1894 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 35, ikinci sınıfta 14, üçüncü sınıfta 12, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 3, beşinci sınıfta 1, altıncı sınıfta 3 olmak üzere 68, 12 Şubat 1894 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 26, ikinci sınıfta 17, üçüncü sınıfta 7, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 2, ikinci sınıfta 1, üçüncü sınıfta 3 olmak üzere 56, 12 Mart 1894 tarihinde ibtidai kısmı birinci sınıfta 26, ikinci sınıfta 18, üçüncü sınıfta 6, rüşdiye kısmı birinci sınıfta 2, ikinci sınıfta 1, üçüncü sınıfta 3 olmak üzere 56 öğrenci vardı.¹⁴⁰

Mektepte 1893-1894 öğretim yılından 1894-1895 öğretim yılına 45 talebe devretti. 1894-1895 öğretim yılı sonuna kadar 15 talebe mektebe kayıt yaptırdı. 5 talebe mektebi terk etti. 1894-1895 öğretim yılından 1895-1896 öğretim yılına 52 talebe devretti.¹⁴¹

Mektepte talebe sayısı ibtidai kısmı dahil 28 Eylül 1896 tarihinde 130¹⁴², 1899 yılında 170¹⁴³, 1900 yılında 176¹⁴⁴, 1901 yılında 223¹⁴⁵, 1902 yılında 163¹⁴⁶, 1904 yılında 114 idi.¹⁴⁷ Yukarıda verilen talebe sayısındaki fazlalığın ibtidai kısmı talebe sayısından kaynaklandığına şüphe yoktur. 4 Temmuz 1914 tarihinde rüşdiye kısmı birinci sınıfta 21, ikinci sınıfta 12, üçüncü sınıfta 4 olmak üzere toplam 37 talebe vardı.¹⁴⁸

2.1.9. Mektep Programı

Mektepte tahsil süresi 1875 yılından itibaren dört yıldır. Tahsil süresi 1892 yılından itibaren üç yılı ibtidai, üç yılı rüşdiye olmak üzere altı yıl oldu. Yani tahsil süresi rüşdiye kısmında üç yıla düşürüldü. Bu yıldan itibaren tahsil süresi değişmedi.

Mektepte 1876 yılında birinci sınıfta ulum-ı diniye, ahlak, malumat-ı nafia, lisan-ı Osmani, hesap, sülüs, rika, ikinci sınıfta ulum-ı diniye, Arabi, Farsî, hesap, tarih, sülüs, rika, hıyatat, üçüncü sınıfta Arabi, Farsî, lisan-ı Osmani ve imla, hesap, coğrafya, ulum-ı diniye, kıraat-ı Türkiye, tarih, sülüs, rika, nakış, dördüncü sınıfta ulum-ı diniye, kıraat-ı Türkiye, Arabi, Farsî, lisan-ı Osmani ve imla, hesap, coğrafya, medhal-i kavaid, tarih, sülüs, rika ve nakış dersleri vardı.¹⁴⁹

1892 yılında yapılan düzenlemeyle Darülmuallimat'a mahreç olmak üzere kız rüşdiye mektepleri tahsil süresi üç yılı ibtidai kısmı, üç yılı rüşdiye kısmı olmak üzere altı yıl olarak belirlendi. Yeni ders cetveline göre rüşdiye kısmı birinci sınıfta 3 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 2 saat kıraat, 2 saat imla, 2 saat kavaid-i lisan-ı Osmani, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat durus-ı eşya ve malumat-ı nafia, 2 saat idare-i beytiyye, 1 saat ahlak, 2 saat hesap, 2 saat coğrafya, 2 saat tarih, 2 saat el hünerleri, ikinci sınıfta 2 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 1 saat kıraat, 1 saat imla, 1 saat kitabet, 1 saat kavaid-i Osmani, 2 saat Arabi, 1 saat Farsî, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat durus-ı eşya ve malumat-ı nafia, 2 saat idare-i beytiyye, 1 saat ahlak, 1 saat hıfzıssıhha,

¹⁴⁰ BOA, MF. İBT, 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), lef 62, lef 73, lef 78, lef 93, lef 117, lef 188, lef 150, lef 180.

¹⁴¹ 1310-1311 Sene-i Ders-i Maliyesine Mahsus Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiye, Rüşdiye, İdadiye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadetde Tahriri İcra Kılman ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistikî (Dersaadet: Matbaa-ı Osmaniye), 8.

¹⁴² BOA, MF. İBT, 55/4 (20 R 1314/28 Eylül 1896), lef 1.

¹⁴³ 1898-1899/H.1316 SNMU, Defa 1, 679.

¹⁴⁴ 1899-1900/H.1317 SNMU, Defa 2, 759.

¹⁴⁵ 1900-1901/H.1318 SNMU, Defa 3, 824.

¹⁴⁶ 1901-1902/H.1319 SNMU, Defa 4, 166-167.

¹⁴⁷ 1903-1904/H.1321 SNMU, Defa 5, 170.

¹⁴⁸ BOA, MF. İBT, 506/56, (10 Ş 1332/4 Temmuz 1914), lef 1, lef 2.

¹⁴⁹ 1876-1877/H.1294 SDAO, Defa 32, 393.

1 saat hesap, 2 saat coğrafya, 2 saat tarih, 2 saat el hünelerleri, üçüncü sınıfta 1 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 1 saat kıraat, 1 saat imla, 1 saat kitabet, 2 saat kavaid-i Osmani, 2 saat Arabi, 1 saat Farişi, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat durus-ı eşya ve malumat-ı nafia, 2 saat idare-i beytiyye, 2 saat ahlak, 1 saat hıfzıssihha, 1 saat hesap, 2 saat coğrafya, 1 saat tarih, 2 saat el hünelerleri dersleri vardı.¹⁵⁰ Her sınıfta haftada 24 saat ders vardı. Program 4 Haziran 1902 tarihine kadar uygulamada kaldı.¹⁵¹

4 Haziran 1902 tarihinden itibaren yeni program uygulandı. Yeni programda birinci sınıfta 3 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 2 saat kıraat, 2 saat imla, 2 saat kavaid-i lisan-ı Osmani, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat malumat-ı nafia, 2 saat idare-i beytiye, 1 saat ahlak, 2 saat hesap, 2 saat coğrafya, 1 saat tarih, 2 saat el hünelerleri, ikinci sınıfta 2 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 1 saat kıraat, 1 saat imla, 1 saat kitabet, 1 saat kavaid-i lisan-ı Osmani, 2 saat Arabi, 1 saat Farişi, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat malumat-ı nafia, 2 saat idare-i beytiyye, 1 saat ahlak, 1 saat hıfzıssihha, 1 saat hesap, 2 saat coğrafya, 1 saat tarih, 2 saat el hünelerleri, üçüncü sınıfta 1 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 1 saat kıraat, 1 saat imla, 1 saat kitabet, 2 saat kavaid-i lisan-ı Osmani, 2 saat Arabi, 1 saat Farişi, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat malumat-ı nafia, 2 saat idare-i beytiyye, 2 saat ahlak, 1 saat hıfzıssihha, 1 saat hesap, 2 saat coğrafya, 1 saat tarih, 2 saat el hünelerleri dersleri vardı.¹⁵² Haftada birinci ve ikinci sınıflarda 23'er, üçüncü sınıfta 24 saat ders vardı. Kısa süre sonra program tekrar yenilendi. Yeni programa göre birinci sınıfta 3 saat tecvidli Kuran-ı Kerim ve ulum-ı diniye, 6 saat Türkçe, 1 saat ahlak, 2 saat Arabi, 2 saat hesap, 2 saat coğrafya, 1 saat ilm-i eşya, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat resim, ikinci sınıfta 3 saat tecvidli Kuran-ı Kerim ve ulum-ı diniye, 5 saat Türkçe, 1 saat ahlak, 2 saat Arabi, 2 saat Farişi, 2 saat hesap, 2 saat coğrafya, 2 saat tarih, 1 saat ilm-i eşya, 1 saat hüsn-i hatt, 1 saat resim, üçüncü sınıfta 3 saat tecvidli Kuran-ı Kerim ve ulum-ı diniye, 3 saat Türkçe, 2 saat Arabi, 2 saat Farişi, 2 saat hesap, 1 saat hendese, 2 saat coğrafya, 2 saat tarih, 1 saat ilm-i eşya, 1 saat hıfzıssihha, 1 saat hüsn-i hatt ve 1 saat resim dersleri vardı.¹⁵³ Haftada birinci sınıfta 19, ikinci sınıfta 22, üçüncü sınıfta 21 saat ders vardı.

20 Temmuz 1904 tarihinden itibaren yeni bir program uygulandı. Yeni programa göre birinci sınıfta 1 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ilm-i hal, 4 saat Türkçe (kavaid ve imla), 2 saat sarf-ı Arabi, 2 saat hesap, 2 saat muhtasar coğrafya-ı umumi, 2 saat hüsn-i hatt, 1 saat ahlak, 2 saat el hünelerleri, ikinci sınıfta 1 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ilm-i hal, 3 saat Türkçe kavaid ve imla, 2 saat Arabi sarf ve nahv, 2 saat el hünelerleri, 2 saat Farişi (usul-ı Farişi), 1 saat ahlak, 2 saat hesap, 2 saat coğrafya, 1 saat tarih (muhtasar tarih-i İslam), 1 saat usul-ı idare-i beytiyye, 2 saat resim ve hatt, üçüncü sınıfta 1 saat tecvidli Kuran-ı Kerim, 2 saat ulum-ı diniye, 1 saat ahlak, 4 saat kavaid-i Osmaniye ve kitabet, 2 saat nahv-ı Arabi, 2 saat Farişi, 3 saat hesap ve hendese, 1 saat tarih-i Osmani, 2 saat coğrafya, 1 saat idare-i beytiye, 2 saat hüsn-i hatt ve resim, 1 saat hıfzıssihha ve 2

¹⁵⁰ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti*, 270. Derslerin muhtevası hakkında bkz. Hatip Yıldız, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüşdiye Mektepleri Müfredat (Öğretim) Programları ve Kızların Eğitimine Katkısı", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/17 (2016): 120-131.

¹⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF)*, 4/54 (26 S 1320/4 Haziran 1902), lef 2, s. 3.

¹⁵² BOA, *Y. PRK. MF*, 4/54 (26 S 1320/4 Haziran 1902), lef 2, s. 3.

¹⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Maarif (İ. MF)*, 10/24 (1322Ca-1) (7 Ca 1322/20 Temmuz 1904), lef 1, s. 2-6.

saat el hüneleri dersleri vardı.¹⁵⁴ Haftada birinci sınıfta 18, ikinci sınıfta 21, üçüncü sınıfta 23 saat ders vardı.

Mektepte Türkçe, Arapça ve Farsça gibi dil dersleri, ulum-ı diniyye, ahlak, tecvidli Kuran-ı Kerim, ilm-i hal gibi din dersleri, tarih, coğrafya gibi kültür dersleri ağırlıklı okutuldu. Ayrıca idare-i beytiyye, nakış, hıyatat ve el hüneleri gibi meslek dersleri verildi. Hesap, malumat-ı nafia, durus-ı eşya/ilm-i eşya, hıfzıssıhha ve yazı dersleri de programlarda yer aldı.

2.1.10. Mektep Mezunlarının İzinde

Mektep sınırlı sayıda mezun verdi. 1892 yılına kadar dördüncü (müntehi) sınıfta okuyan ve şehadetname olarak mezun olan talebe sayısı son derece azdı. Mektep ilk mezunlarını 1879 yılında verdi. Ancak kısa süre sonra kapandı. İkinci defa 1884 yılında açıldı. Bu defa ilk mezunlarını 1888 yılında verdi. Birinci sınıfa başlayan talebeden çok azı son sınıfa kadar tahsilini sürdürebildi. Temmuz 1895 tarihinde sadece üç talebe şehadetname aldı.¹⁵⁵ Temmuz 1914 tarihinde şehadetname olarak mezun olan talebe sayısı da dörttü.¹⁵⁶

Mektepten mezun olan talebeden bazılarının sonraki eğitim ve meslek hayatlarını takip etmek mümkündür. Bunlardan Fatma Beyhan Hanım mektepten 1894 yılında mezun oldu.¹⁵⁷ Tahsilini Darümuallimat'ta devam etti. Darümuallimat'tan şehadetname olarak mezun oldu. 1899 yılında Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'ne muavine atandı. Nisan 1902 tarihinde 150 kuruş maaşla Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'ne muavine tayin edildi.¹⁵⁸ Aralık 1907 tarihinde 150 kuruş maaşla aynı mektebe muallime-i salise olarak atandı.¹⁵⁹ 14 Kasım 1910 tarihinde Beşiktaş Kız Rüşdiye Mektebi'ne muallime-i salise tayin edildi.¹⁶⁰

Mektepten 27 Temmuz 1898 tarihinde aliyyülala derecede şehadetname olarak mezun olan Hacer Hanım Darümuallimat'a kaydoldu. 28 Ağustos 1901 tarihinde aliyye kısmından aliyyülala derecede şehadetname aldı. 14 Nisan 1902-28 Nisan 1903 tarihleri arasında 150 kuruş maaşla Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'nde muallime muavinesi, 29 Nisan 1903-13 Mart 1912 tarihleri arasında Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde muallime-i saniye, 14 Mart 1912-13 Ekim 1914 tarihleri arasında Atlamataşı Mektebi'nde muallime-i saniye olarak görev yaptı. Daha sonra İstanbul'daki mekteplerde muallime, başmuallime ve müdire olarak 1940 yılı sonuna kadar çalıştı. 30 Kasım 1940 tarihinde emekli oldu.¹⁶¹

28 Ağustos 1903 tarihinde aliyyülala derecede şehadetname ile mektepten mezun olan Emine Aliye Hanım da tahsiline Darümuallimat'ta devam etti. 1 Eylül 1906 tarihinde ala derecede şehadetname olarak mezun oldu. 15 Ekim 1911-13 Ekim 1914 tarihleri arasında 200 kuruş maaşla Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi'nde muallime olarak görev yaptı. 14 Ekim 1914-25 Ocak 1918 tarihleri

¹⁵⁴ BOA, *İ. MF*, 10/24 (1322Ca-1) (7 Ca 1322/20 Temmuz 1904), lef 1, s. 2-6.

¹⁵⁵ *1310-1311 Sene-i Dersiyeh-i Maliyesine Mahsus Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiye, Rüşdiye, İdadiye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Enebiyenin ve Dersaadetde Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütübhanelerin İstatistikisi* (Dersaadet: Matbaa-ı Osmaniye), 8.

¹⁵⁶ BOA, *MF. İBT*, 506/56, (10 Ş 1332/4 Temmuz 1914), lef 6.

¹⁵⁷ BOA, *MF. İBT*, 39/93 (11 Ra 1312/12 Eylül 1894), lef 1.

¹⁵⁸ BOA, *MF. İBT*, 112/1 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 117/89 (8 M 1320/17 Nisan 1902), lef 1.

¹⁵⁹ BOA, *MF. İBT*, 200/38 (11 Za 1325/16 Aralık 1907), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 200/76 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 201/51 (27 Za 1325/1 Ocak 1908), lef 1.

¹⁶⁰ BOA, *MF. İBT*, 291/1 (18 Za 1328/21 Kasım 1910), lef 1; BOA, *MF. İBT*, 292/23 (3 Z 1328/6 Aralık 1910), lef 2.

¹⁶¹ Şakar ve Güçtekin, *Maariftin Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, I, 333.

arasında Eyüp Kız Nümune Mektebi'nde muallimelik yaptı. 1946 yılı sonuna kadar İstanbul'daki mekteplerde muallime veya başmuallime olarak çalıştı. 1 Eylül 1946 tarihi itibarıyla emekli oldu.¹⁶²

Mektepten 1905 yılında aliyyülala derecede şهادetname olarak mezun olan Fatma Şerife Hanım Darülmualimat'a kaydoldu. 1 Eylül 1908 tarihinde karib-i ala derecede şهادetname aldı. 10 Nisan 1915-31 Ekim 1917 tarihleri arasında Mihrişah Sultan Kız Mektebi'nde şube muallimesi, 1 Kasım 1917-31 Ocak 1918 tarihleri arasında Beylerbeyi Kız Mektebi'nde muallime, 1 Şubat 1918-31 Ağustos 1918 tarihleri arasında Mahmud-ı Sani Mektebi'nde muallime, 1 Eylül 1918-31 Aralık 1918 tarihleri arasında Haydar Mektebi'nde başmuallime, 1 Ocak 1919-31 Ağustos 1919 tarihleri arasında Anadoluhisarı Mektebi'nde başmuallime olarak görev yaptı. 1 Eylül 1919-22 Eylül 1950 tarihleri arasında İstanbul'daki mekteplerde muallime veya başmuallime olarak çalıştı. 22 Eylül 1950 tarihinde emekli oldu.¹⁶³

Tahsiline devam eden bir diğer mektep mezunu Fatma Muzaffer Hanım'dı. 30 Haziran 1898 tarihinde İstanbul'da doğan Fatma Muzaffer Hanım 28 Temmuz 1914 tarihinde Leyli Darülmualimat-ı Aliyye'den ala derecede şهادetname aldı. 11 Ocak 1915-27 Temmuz 1915 tarihleri arasında Mustafa Necip Bey Nümune Mektebi'nde Türkçe muallimesi, 28 Kasım 1915-3 Mayıs 1917 tarihleri arasında Refet Kadın Sultan Mektebi'nde Türkçe muallimesi, 5 Mayıs 1917-30 Eylül 1917 tarihleri arasında Aynışah Sultan Mektebi'nde muallime, 1 Ekim 1917-30 Kasım 1917 tarihleri arasında Gülnuş Sultan Mektebi'nde muallime, 4 Aralık 1917-5 Nisan 1919 tarihleri arasında Halep Darülmualimati'nde tarih ve coğrafya muallimesi, 14 Nisan 1919-31 Temmuz 1920 tarihleri arasında Edirne Darülmualimati'nde tarih ve coğrafya muallimesi olarak görev yaptı. 22 Kasım 1920-22 Aralık 1956 tarihleri arasında İstanbul'daki çeşitli mekteplerde muallimelik yaptı. 1 Ocak 1957 tarihinde emekli oldu.¹⁶⁴

Mektep mezunlarından Mihriye Hanım Aksaray'da Abdülkerim Ağa Mektebi'nde ücretle muallimelik yaptı. Mektebin kapatılması üzerine 23 Mart 1914 tarihinde 350 kuruş maaşla Haymana Kız Mektebi'ne muallime tayin edildi.¹⁶⁵

Mektebin 1893 yılı mezunu Servet Hanım Diyarbakır Kız Rüşdiye Mektebi'ne vekaleten muallime atandı. Eşi de Diyarbakır Askeri Rüşdiye Mektebi Müdürü idi. Diyarbakır Vilayeti Maarif Müdürlüğü 17 Ağustos 1893 tarihinde Maarif Nezareti'ne Servet Hanım'ın dört aydır talebenin eğitim-öğretimine fevkalade gayret göstermekte olduğunu, asaletinin tasdik edilmesini gerektiğini bildirdi.¹⁶⁶ Ancak Maarif Meclisi asaletini tasdik etmeyerek vekaleten tayinine karar verdi.¹⁶⁷

¹⁶² Muzaffer Fehmi Şakar ve Nuri Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, II, (İstanbul: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018), 460.

¹⁶³ Şakar ve Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, II, 523.

¹⁶⁴ Şakar ve Güçtekin, *Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*, II, 527.

¹⁶⁵ BOA, *MF. İBT*, 489/37 (25 R 1332/23 Mart 1914), lef 1.

¹⁶⁶ BOA, *MF. MKT*, 184/82 (12 R 1311/23 Ekim 1893), lef 2.

¹⁶⁷ BOA, *MF. MKT*, 184/82 (12 R 1311/23 Ekim 1893), lef 1.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kız çocukların modern mekteplerde eğitimi Tanzimat Dönemi'nde gündeme geldi. İlk kız rüşdiye mektebi 6 Ocak 1859 tarihinde İstanbul'da açıldı. Eylül 1869 tarihinde İstanbul'da yedi kız rüşdiye mektebi daha açıldı. Eyüp Kız Rüşdiye Mektebi Eylül 1875 tarihinde açıldı. İlk muallime-i ulası 475 kuruş maaşla Hatice Seher Hanım, muallime-i saniyesi 300 kuruş maaşla Saliha Seher Hanım, nakış muallimesi 100 kuruş maaşla Fatma Şefika Hanım, bevvabı 140 kuruş maaşla Ali Ağa idi. 93 Harbi sebebiyle mektep binasına muhacirler iskân edildi. Muhacirleri tahliye mümkün olamadığı için mektep talim heyeti 1881 yılında Küçük Mustafa Paşa Kız Rüşdiye Mektebi'ne nakledildi. 1884 yılında ileri gelenlerin teşebbüsüyle Eyüp'te kız rüşdiye mektebi tekrar açıldı. 1884 yılından itibaren mektepte bir muallime-i ula, iki muallime-i saniye, bir nakış muallimesi, bir sülüs/hatt muallimi ile bir bevvab görev yaptı. 1896 yılından itibaren mektebe bir muavine ile bir hademe atandı. Bevvab ve sülüs muallimi hariç mektep personeli kadındı. Muallimler Darülmuaallimat'tan mezundu.

Mektepte tahsil süresi 1892 yılına kadar dört yıldır. Tahsil süresi 1892 yılında üç yılı ibtidai kısmı, üç yılı rüşdiye kısmı olmak üzere altı yıla çıkarıldı. Daha doğrusu rüşdiye kısmı tahsil süresi üç yıla düşürüldü. Hıyatat, idare-i beytiye, el hünerleri ve nakış hariç mektepteki dersler, erkek rüşdiye mektepleri dersleriyle büyük ölçüde benzerdi. Müfredatta Türkçe, Arapça ve Farsça gibi dil dersleri, ulum-ı diniye, tevcidli Kur'an-ı Kerim, ahlak gibi din dersleri, hesap, tarih ve coğrafya gibi kültür dersleri ağırlıklı yer aldı.

Müstakil binası inşa edilemediği için mektep sürekli kiralanan hanelerde hizmet verdi. Çeşitli sebeplerle sık sık taşındı. Hanelerin kira bedeli maarif bütçesinden karşılandı. Mektebin talebe sayısı genelde azdı. Talebe sayısında 1900'lü yıllara doğru görülen artış, ibtidai kısmı talebe sayısı ile ilgiliydi. Mektepteki tahsilini başarıyla tamamlayarak şهادetname ile mezun olanların sayısı da oldukça sınırlıydı. Mektepteki talebe sayısının -özellikle ilk yıllarda- az olması, Eyüp'teki ibtidai mekteplerinin nitelik-niceliği ve velilerin tutumlarıyla ilgili olmalıdır. Sınırlı sayıdaki mezunlardan bir kısmı tahsillerini Darülmuaallimat'ta devam etti. Burada tahsillerini başarıyla tamamlayarak İstanbul ve taşradaki mekteplerde muallime olarak göreve başladılar.

KAYNAKÇA**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**

Bab-1 Ali Evrak Odası Belgeleri (BEO): 176/13128 (5 N 1310/23 Mart 1893).

İrade Dahiliye (İ. DH): 433/28665 (3 Za 1275/4 Haziran 1859), 443/29304 (1 Ra 1276/28 Eylül 1859), 602/41998 (25 Ş 1286/30 Kasım 1869), 702/49147 (26 R 1292/1 Haziran 1875), 916/72729 (16 B 1301/12 Mayıs 1884), 994/78492 (12 N 1303/14 Haziran 1886), 417/27616 (8 R 1275/15 Kasım 1858), 832/66944 (2 Ş 1294/30 Haziran 1881).

İrade Maarif (İ. MF): 10/24 (1322Ca-1) (7 Ca 1322/20 Temmuz 1904).

İrade Şura-yı Devlet (İ. ŞD): 14/637 (21 M 1286/3 Mayıs 1869), 28/1316 (14 Za 1290/3 Ocak 1874).

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (MF. MKT): 62/54 (16 Ca 1296/8 Mayıs 1879), 1185/131 (22 Ca 1331/29 Nisan 1913), 139/133 (12 L 1309/10 Mayıs 1892), 15/8 (12 L 1290/3 Aralık 1873), 168/136 (5 Za 1310/21 Mayıs 1893), 174/37 (26 Z 1310/11 Temmuz 1893), 181/103 (17 Ra 1311/28 Eylül 1893), 184/82 (12 R 1311/23 Ekim 1893), 305/25 (26 Ş 1313/11 Şubat 1896), 37/56 (6 Ca 1293/30 Mayıs 1876), 43/69 (27 Ş 1293/17 Eylül 1876), 499/26 (24 Z 1317/25 Nisan 1900), 499/8 (23 Z 1317/24 Nisan 1900), 554/39 (11 M 1319/30 Nisan 1901), 61/3 (22 Ra 1296/16 Mart 1879), 64/2 (7 Ş 1296/27 Temmuz 1879), 65/52 (27 B 1297/5 Temmuz 1880), 67/35 (13 Ş 1298/11 Temmuz 1881), 69/67 (12 L 1298/7 Eylül 1881), 69/75 (12 L 1298/7 Eylül 1881), 71/89 (12 Za 1298/6 Ekim 1881), 711/31 (8 Ra 1321/4 Haziran 1903), 867/3 (22 R 1323/26 Haziran 1905).

Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye İdaresi Belgeleri (MF. İBT): 105/53 (6 B 1319/19 Ekim 1901), 106/87 (11 Ş 1319/23 Kasım 1901), 107/58 (21 Ş 1319/3 Aralık 1901), 109/68 (9 L 1319/19 Ocak 1902), 111/53 (25 L 1319/4 Şubat 1902), 111/79 (2 Za 1319/10 Şubat 1902), 112/1 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), 112/2 (7 Za 1319/15 Şubat 1902), 113/122 (29 Za 1319/9 Mart 1902), 115/68 (19 Z 1319/29 Mart 1902), 117/88 (8 M 1320/17 Nisan 1902), 117/89 (8 M 1320/17 Nisan 1902), 119/81 (17 S 1320/26 Mayıs 1902), 124/23 (23 Ca 1320/28 Ağustos 1902), 125/20 (16 C 1320/20 Eylül 1902), 133/117 (11 S 1321/9 Mayıs 1903), 139/9 (14 B 1321/6 Ekim 1903), 150/79 (25 C 1322/6 Eylül 1904), 157/44 (7 M 1323/14 Mart 1905), 159/47 (7 S 1323/13 Nisan 1905), 161/68 (11 R 1323/15 Haziran 1905), 177/28 (11 R 1324/4 Haziran 1906), 182/57 (4 N 1324/22 Ekim 1906), 182/91 (11 N 1324/29 Ekim 1906), 189/63 (20 Ra 1325/3 Mayıs 1907), 19/12 (22 Ş 1302/6 Haziran 1885), 190/63 (7 R 1325/20 Mayıs 1907), 190/81 (8 R 1325/21 Mayıs 1907), 199/105 (6 Za 1325/11 Aralık 1907), 199/63 (2 Za 1325/7 Aralık 1907), 200/38 (11 Za 1325/16 Aralık 1907), 200/76 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), 200/83 (14 Za 1325/19 Aralık 1907), 201/117 (5 Z 1325/9 Ocak 1908), 201/51 (27 Za 1325/1 Ocak 1908), 208/12 (21 R 1326/23 Mayıs 1908), 208/63 (26 Ca 1326/26 Haziran 1908), 212/123 (6 B 1326/4 Ağustos 1908), 220/22 (8 M 1327/30 Ocak 1909), 233/15 (26 R 1327/17 Mayıs 1909), 244/32 (3 N 1327/18 Eylül 1909), 273/30 (15 Ca 1328/25 Mayıs 1910), 275/49 (6 C 1328/15 Haziran 1910), 286/44 (4 L 1328/9 Ekim 1910), 291/1 (18 Za 1328/21 Kasım 1910), 292/23 (3 Z 1328/6 Aralık 1910), 303/42 (19 S 1329/19 Şubat 1911), 303/74 (21 S 1329/21 Şubat 1911), 310/82 (28 Ra 1329/29 Mart 1911), 318/55 (20 R 1329/20 Nisan 1911), 322/57 (10 Ca 1329/9 Mayıs 1911), 387/46 (23 Ş 1330/7 Ağustos 1912), 39/93 (11 Ra 1312/12 Eylül 1894), 420/10 (17 R 1331/26 Mart 1913), 43/23 (16 Ş 1312/12 Şubat 1895), 489/37 (25 R 1332/23 Mart 1914), 500/99 (5 B 1332/30 Mayıs 1914), 506/56 (10 Ş 1332/4 Temmuz 1914), 51/22 (10 Za 1313/23

Nisan 1896), 510/79 (11 N 1332/3 Ağustos 1914), 55/4 (20 R 1314/28 Eylül 1896), 56/19 (12 C 1314/18 Kasım 1896), 57/40 (14 B 1314/19 Aralık 1896), 6/32 (28 S 1292/5 Nisan 1875), 60/119 (9 Z 1314/11 Mayıs 1897).

Meclis-i Vala Riyaseti Belgeleri (MVL): 881/107 (2 C 1284/1 Ekim 1867).

Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (A. MKT. MHM): 147/40 (19 R 1275/26 Kasım 1858), 164/96 (12 S 1276/10 Eylül 1859).

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. NZD): 469/35 (6 Ş 1279/27 Ocak 1863), 471/67 (22 Ş 1279/12 Şubat 1862).

Şura-yı Devlet Belgeleri (ŞD): 1028/73 (4 C 1322/16 Ağustos 1904), 205/9 (28 Z 1286/31 Mart 1870), 207/3 (29 L 1290/20 Aralık 1873), 964/8 (29 Z 1315/21 Mayıs 1898).

Topkapı Müzesi Arşivi (TS. MA.e): 1372/57 (26 M 1326/29 Şubat 1908).

Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF): 4/54 (26 S 1320/4 Haziran 1902).

Salnameler ve Gazeteler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (SDAO): 1868-1869/H.1285, Defa 23, 1869-1870/H.1286, Defa 24, 1870-1871/H.1287, Defa 25, 1871-1872/H.1288, Defa 26, 1876-1877/H.1294, Defa 32, 1877-1878/H.1295, Defa 33, 1878-1879/H.1296, Defa 34, 1879-1880/H.1297, Defa 35, 1884-1885/H.1302, Defa 40, 1885-1886/H.1303, Defa 41, 1886-1887/H.1304, Defa 42, 1887-1888/H.1305, Defa 43, 1899-1900/H.1317, Defa 55, 1907-1908/H.1325, Defa 63.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU): 1898-1899/H.1316, Defa 1, 1899-1900/H.1317, Defa 2, 1900-1901/H.1318, Defa 3, 1901-1902/H.1319, Defa 4, 1903-1904/H.1321, Defa 5.

Takvim-i Vekayi (TV). 1755 (30 B 1292/1 Eylül 1875), 1100 (28 S 1286/9 Haziran 1869).

Kaynak Eserler ve İncelemeler

1310-1311 Sene-i Dersiyeh-i Maliyesine Mahsus Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiye, Rüşdiyye, İdadiye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadetde Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki, (Dersaadet: Matbaa-ı Osmaniye).

24 Ca 1286/1 Eylül 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi. *Düstur* I/II (Dersaadet: Matbaa-ı Amire, 1289), 184-219.

Akyüz, Yahya. “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiřmesi ve Meslek Hayatı”. *Milli Eğitim* 143 (1999): 12-32.

Baltacı, Cahit. “Osmanlılar’da Mektep”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29 (Ankara 2004), 6-7.

Demirel, Fatih. “Education of Girls in the Province of Thessaloniki During the Ottoman Modernization Process”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12/1 (2023): 83-101.

Demirel, Muammer. “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri”. *Türkler*. 15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 64-93.

Dobrev, Margarita. “Tanzimat Dönemindeki İstanbul Rüşdiyeleri Hakkında Bazı Tespitler”. *Osmanlı’nın Dahi Devlet Adamı Ahmed Cevdet Paşa*. Haz. Prof. Dr. Cafer Çiftçi, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Ekim 2021, 261-281.

- Dobreva, Margarita. “The Urban Network of Rüşdiyyes in the Balkans and in Anatolia in the 1840s-1870s”. *Études Balkaniques* LVIII/3 (2022): 361-416.
- Dumanoğlu, Sevim Ceylan. *Osmanlı Devleti’nde Kız Öğretmen Okulu Darülmualimat (1870-1924)*. Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2019.
- Görür, Emel Demir. “İnas Rüşdiye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015): 311-322.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Mahmud Cevad. *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1338.
- Öztürk, Cemil. “Dârülmualimât”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8 (İstanbul 1993), 449-550.
- Pir, Serpil. “Bursa Kız Rüşdiye Mektebi (1882-1909)”. *History Studies* 14/3 (2022): 613-634.
- Somel, Selçuk Akşin. “Kırım Savaşı, İslahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler”. *Savařtan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), 22-23 Mayıs 2006, Bildiriler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2007, 61-84.
- Somel, Selçuk Akşin. “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”. *Kebikeç* 10 (2000): 223-238.
- Somel, Selçuk Akşin. *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Şahin, Ayşegül Altınova. *Osmanlı Devleti’nde Rüşdiye Mektepleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2018.
- Şakar, Muzaffer Fehmi ve Güçtekin, Nuri. *Maarıftan Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*. I. İstanbul: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018.
- Şakar, Muzaffer Fehmi ve Güçtekin, Nuri. *Maarıftan Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)*. II. İstanbul: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018.
- Ünlü, Mucize ve Dündar, Arzu. “Tanzimat Sonrası Modernleşme Sürecinde Selanik İnas Rüşdiye Mektebi”. *OTAM* 50 (2021): 207-233.
- Yanardağ, Ayşe. “Adana İnas/Kız Rüştiyesi Bağlamında Osmanlı’da Muallime/Kadın Öğretmen Sorunları (1892-1913)”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2023): 227-255.
- Yarcı, Güler. “Osmanlıda Yemin ve Tahlif”. *Yemin Kitabı*. Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, 17-72.
- Yıldırım, Canan. “Sivas Kız (İnas) Rüşdiyesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2020): 77-102.
- Yıldız, Hatip. “II. Abdülhamid Dönemi’nde Kız Rüşdiye Mektepleri Müfredat (Öğretim) Programları ve Kızların Eğitimine Katkısı”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/17 (2016): 115-135.